

Vrije Universiteit Brussel

‘The Homeless World Cup’: voetbal als vorm van sociale activering.
Een casestudy van het
‘Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers’ te Antwerpen-Noord

Eindverhandeling tot master in de
Agogische Wetenschappen
Student: Griet Malfroid
Promotor: Prof. Dr. Theeboom
Organisatie: Activeringsproject Harde Kern
Druggebruikers - Antwerpen-Noord
Academiejaar: 2008-2009

WETENSCHAPSwinkel
Brussel

FACULTEIT VOOR PSYCHOLOGIE EN EDUCATIEWETENSCHAPPEN

Richting: Agogische Wetenschappen, optie sociale agogiek

'The Homeless World Cup': voetbal als vorm van sociale activering.

Een casestudy van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' te Antwerpen-Noord.

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Master in de Agogische Wetenschappen door Griet Malfroid

Academiejaar 2008-2009

Promotor: Prof. Dr. Theeboom
Begeleider: R. Vanhauzenhuysse

Aantal woorden: 19.351

Naam: Griet Malfroid

Richting: Agogische Wetenschappen optie sociale agogiek

Academiejaar: 2008-2009

Titel masterverhandeling:

'The Homeless World Cup: voetbal als vorm van sociale activering'

Een casestudy van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' te Antwerpen-Noord.

Promotor: Prof. dr. M. Theeboom

Begeleider: R. Haudenhuyse

Samenvatting

In deze masterverhandeling maakt een verbinding tussen drie verschillende onderwerpen: *sport* als vorm van *sociale activering* bij *thuislozen*. Het uitgangspunt vormt hierbij The Homeless World Cup, een jaarlijks straatvoetbaltornooi voor (ex-)daklozen en (ex)druggebruikers uit de hele wereld.

The Homeless World Cup heeft als doel om deze uiterst kwetsbare doelgroep te stimuleren om hun leven (terug) in handen te nemen. Volgens de initiatiefnemende organisatie zou 73% van de deelnemers hierin daadwerkelijk slagen. De onderzoeksrapporten waarop dit percentage is gebaseerd geven echter geen bijkomende informatie over de gebruikte onderzoeksmethodologie en -analyse. Deze masterverhandeling poogt dan ook na te gaan dat deelname aan dit initiatief daadwerkelijk 'activeert'.

We onderzoeken dit aan de hand van een casestudy van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' te Antwerpen-Noord en hun deelname aan The Homeless World Cup 2008 te Australië. Op basis van diverse diepte-interviews met deelnemers en bevoorrechte getuigen formuleren we bovendien enkele aanbevelingen opdat 'sport als vorm van sociale activering' in de toekomst nog beter kan afgestemd worden op de doelgroep.

Inhoud

Een woord van dank	4
Algemene inleiding	6

Deel I: Theoretisch kader: Sport als vorm van sociale activering bij thuislozen

1. Achtergronden van het activeringsconcept	8
1.1 De wortels van het activeringsconcept	8
1.1.1 <i>Activering als disciplinerende reactie op bijstandsafhankelijkheid</i>	
1.1.2 <i>Activering uit angst voor de onderklasse</i>	
1.1.3 <i>Activering als realisatie van sociale grondrechten</i>	
1.2 Beleidscontext	12
1.2.1 <i>Activerend arbeidsmarktbeleid</i>	
1.2.2 <i>Activerend welzijnsbeleid</i>	
2. Sociale activering van thuislozen	14
2.1 Thuisloosheid gedefinieerd	14
2.2 Thuisloosheid als multicausaal fenomeen	15
2.2.1 <i>Structurele factoren</i>	
2.2.2 <i>Institutionele factoren</i>	
2.2.3 <i>Relationele en persoonlijke factoren</i>	
2.3 Een krachtgerichte hulpverleningsrelatie	18
2.3.1 <i>Empowerment als activerende grondhouding</i>	
3. Sport als vorm van sociale activering	24
3.1 De sociale functies en betekenissen van sport	24
3.2 Bewegingsagogiek	26
3.2.1 <i>Coöperatieve leersituaties</i>	
3.2.2 <i>Morele atmosfeer</i>	
3.2.3 <i>Motivationaleel klimaat</i>	
3.3 The Homeless World Cup	28

Deel II: Casestudy van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers'

1. Onderzoeksopzet	30
1.1 Situering van het onderzoek	30
1.2 Onderzoeksvragen	31
1.3 Onderzoeksmethodologie en -populatie	31
1.4 Thuislozen als onderzoekspopulatie	32
1.5 Analyse en verwerking	33

2. Onderzoekresultaten	34
2.1 De situering van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' binnen het activeringsdiscours	34
2.2 Sociaal-psychologisch profiel van de onderzoekspopulatie	35
2.2.1 <i>Relationele en persoonlijke factoren</i>	35
· Traumatische jeugd	
· Verslaving en aanraking met justitie	
· Relaties en sociaal netwerk	
· Gezondheid	
2.2.2 <i>Structurele factoren</i>	35
· Onderwijs	
· Werk	
· Huisvesting	
· Inkomen	
2.2.3 <i>Institutionele factoren</i>	39
2.3 Situering van het voetbalproject	40
2.4 Een krachtgerichte basishouding in het bewegingsagogisch handelen	45
2.5 Impact op de levenssituatie	47
2.5.1 <i>Interne veranderingen</i>	
2.5.2 <i>Structurele veranderingen</i>	

Deel III: Samenvattend besluit en aanbevelingen	48
--	-----------

Bibliografie	53
---------------------------	-----------

Bijlagen

- Bijlage 1: Overzicht participatiebevorderend beleid en maatregelen
- Bijlage 2: Schematische voorstelling: 'The strenght of Weak Ties' van Granovetter (1983)
- Bijlage 3: Overzicht van de impactresultaten Homeless World Cup 2004-2007
- Bijlage 4: Planning van het onderzoek
- Bijlage 5: Topiclijsten bevoorrechte getuigen
- Bijlage 6: Topiclijst deelnemers
- Bijlage 7: CD-rom (uitgetypte interviews en masterverhandeling in PDF-formaat)

Een woord van dank

Zeven jaar geleden studeerde ik af als Meester in de Audiovisuele Kunsten. Gedreven door een naïef enthousiasme van een prille twintiger, begon ik te werken als researcher-reporter bij diverse televisieproducties. Vijf jaar later stelde ik me echter de vraag: *is dit het nu?* Net zoals de doelgroep die in deze verhandeling centraal staat, wilde ik mijn leven een andere wending geven. Een moeizame zoektocht naar wat ik dan precies wilde en hoe ik dit kon realiseren begon. Uiteindelijk leek een nieuwe studie me de beste manier om nieuwe horizonten te verkennen. Drie jaar geleden begon ik dan ook, met enige onzekerheid, aan de opleiding Agogische Wetenschappen.

Het waren moeizame, maar verrijkende jaren. Verandering betekent immers loslaten en dus een confrontatie met jezelf. Ik heb toen *aan den lijve* ondervonden dat de kracht, die in iedere mens aanwezig is, hierbij van onschatbare waarde is. Uiteindelijk is deze kracht het enige wat er van jezelf overblijft. Verandering kan ook niet zonder een sterk sociaal netwerk waarop je kan steunen als het eens wat minder gaat. Daarom zou ik graag iedereen in de bloemetjes willen zetten die me de laatste jaren van *ver of dichtbij, meer of minder, rechtstreeks of onrechtstreeks* gesteund hebben in mijn proces van herankering en bij de realisatie van deze masterverhandeling.

Algemene inleiding

Het fundament van de westerse samenleving is de sociale zekerheid. Hiermee garandeert de overheid haar burgers een minimum aan welvaart, opdat niemand armoede hoeft te lijden. Door de economische (globalisering) en demografische (vergrijzing, ontgroening) veranderingen van de laatste decennia is deze garantie echter geen vanzelfsprekendheid meer: te genereuze uitkeringssystemen verstoren de werking van de arbeidsmarkt. In het huidige sociaal-politieke discours komen actieve accenten te liggen. Tewerkstellingsprojecten, sociale werkplaatsen en bonussen worden in het leven geroepen om de groeiende groep van laaggeschoolden en/of langdurig werklozen en bijstandsafhankelijken te activeren op de arbeidsmarkt.

De realiteit leert echter dat ons land enkele duizenden mensen telt die niet te activeren zijn. Ze vormen een restgroep die niet past in het kader van de actieve welvaartsstaat. Ze worden door de samenleving vaak bestempeld als *“ongemotiveerd, onaangepast en ongedisciplineerd”* (Vansevenant, 2005: 9). Om te overleven doen ze vaak een beroep op welzijnsvoorzieningen zoals het OCMW en het algemeen welzijnswerk. Doordat deze mensen vaak kampen met problemen van financiële, relationele en persoonlijke aard, dreigen ze in een neerwaartse spiraal terecht te komen waarbij de relatie met zichzelf en de omgeving onder druk komt te staan. Deze mensen staan in de literatuur bekend als 'meervoudig gekwetst', 'ontankert' en 'thuisloos'.

Deze groep is vaak verstrikt in een web van persoonlijke, sociale, emotionele en materiële problemen, waarvan werkloosheid slechts één aspect is. Ze hebben daarom vooral nood aan het ontwikkelen van vaardigheden die hen beter in staat stellen om met hun problemen om te gaan, vooraleer ze actief kunnen ingezet worden op de arbeidsmarkt. Niet-arbeidsmarktgerichte initiatieven, ook wel sociale activeringsmaatregelen genoemd, kunnen hiertoe bijdragen. In tegenstelling tot de arbeidsgerichte activering is het hier onduidelijk waartoe er precies geactiveerd dient te worden. Spierts (in Cockx, 2008:14) vat hieromtrent vrij goed samen wat doorgaans onbesproken blijft: *“Activering heeft als algemeen doel: de integratie van een samenleving te versterken, (evenals) de participatie van de individuele burgers aan die samenleving, waarbij het voorkomen en ongedaan maken van marginalisering van burgers een bijzonder aandachtspunt is”*. Deze invalshoek op activering biedt een hele waaier aan mogelijkheden, van vrijwilligerswerk tot cultuur- en sportparticipatie. We beperken ons in deze masterverhandeling tot sport als vorm van sociale activering.

The Homeless World Cup is hiervan een concreet voorbeeld. Jaarlijks komen (ex-)daklozen en/of (ex)druggebruikers uit de hele wereld samen voor een straatvoetbaltornooi. The Homeless World Cup heeft als doel om deze uiterst kwetsbare doelgroep te stimuleren om hun leven (terug) in handen te nemen. Volgens de initiatiefnemende organisatie zou 73% van de deelnemers hierin daadwerkelijk slagen. De onderzoeksrapporten waarop dit percentage gebaseerd is, bevatten echter onvoldoende informatie over de gebruikte onderzoeksmethodologie, indicatoren en data-analyse. In wetenschappelijk opzicht hebben deze onderzoeksresultaten dus weinig waarde.

Deze masterverhandeling poogt dan ook na te gaan of deelname aan de The Homeless World Cup daadwerkelijk activeert. We onderzoeken dit aan de hand van een casestudy van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' te Antwerpen-Noord en hun deelname aan The Homeless World Cup 2008 te Australië.

Deze masterverhandeling wordt opgebouwd in drie delen.

In het eerste deel plaatsen we 'sport als vorm van sociale activering bij thuislozen' in een theoretisch kader. We maken hierbij gebruik van de zogenaamde trechtermethode met de achtergronden van het activeringsdiscours als vertrekbasis. Vervolgens staan we stil bij het fenomeen thuisloosheid en hoe sociale activering deze kan beëindigen. Tot slot bespreken we het instrumentele karakter van sport en hoe deze kan ingezet worden in het herankeringsproces van kwetsbare groepen.

In het tweede deel toetsten we het theoretische kader aan een empirisch onderzoek. We gebruiken hiervoor het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' en hun deelname aan de Homeless World Cup 2008 als casestudy. De volgende onderzoeksvragen staan hierin centraal:

1. *Wat is de methodologische en didactische omkadering van het bewegingsagogisch handelen binnen het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers'?*
2. *Wat is de impact van 'the Homeless World Cup' op de levenssituatie van de deelnemers?*

In het derde deel geven we een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksbevindingen, gebaseerd op de resultaten uit de twee voorgaande delen en uit de toetsing van beide aan elkaar. Tot slot formuleren we een aantal aanbevelingen en discussiepunten opdat sport als vorm van sociale activering nog beter afgestemd kan worden op de doelgroep.

1. Achtergronden van het activeringsconcept

In het actuele sociaal-politieke debat is activering een niet weg te denken concept. Dit is echter geen nieuw gegeven. Doorheen de tijdgeest duikt activering herhaaldelijk op in verschillende gedaanten. Denk maar aan het 'Ordinance of Labours' die Koning Edward III van Engeland in de 14de eeuw uitvaardigde waarin de arbeidsplicht voor alle validen centraal stond en de tuchthuizen die in de 17de eeuw werden opgericht om werklozen, bedelaars en 'losbandigen' te disciplineren (Notten, 2007; Matthijssen, 2004). Tal van maatregelen in binnen- en buitenland gingen op het einde van de jaren '80 en in het begin van de jaren '90 van de 20ste eeuw in de richting van activering zoals we die vandaag kennen (Matthijssen, 2004). Overall staat de vraag centraal hoe de groeiende groep van laaggeschoolde en/of langdurig werklozen en bijstandsafhankelijken te integreren in de maatschappij, al dan niet via de arbeidsmarkt.

Omdat de tijdgeest waarin over activering gesproken en nagedacht wordt belangrijke gevolgen heeft voor de betekenis ervan, staan we in dit hoofdstuk stil bij de ideologische wortels die hieraan de basis liggen en welke gevolgen die deze (kunnen) hebben op de huidige betekenis van activering.

1.1 De wortels van het activeringsconcept

In de literatuur (o.a. Tuteleers 2007; Steenssens et al. 2009; Vettenburg et al., 2003; Matthijssen, 2004) worden drie klassieke sociologische wortels van het hedendaagse activeringsconcept onderscheiden:

- Activering als disciplinerende reactie op bijstandsafhankelijkheid;
- Activering uit angst voor de onderklasse, en
- Activering als realisatie van sociale grondrechten.

We lichten deze sterk uiteenlopende sociale analyses één voor één toe in de volgorde zoals deze in de literatuur beschreven worden.

1.1.1 Activering als disciplinerende reactie op bijstandsafhankelijkheid

Deze piste rond activering, door Matthijssen (2004) het **disciplinerende discours** genoemd, vindt zijn oorsprong in de conservatieve kringen van de Verenigde Staten, waar de zogenaamde afhankelijkheidscultuur ('culture of dependency') het uitgangspunt vormt. Dit houdt in dat sociale bescherming contraproductief zou zijn omwille van de aanpassingsval (Vettenburg et al., 2003). Armen worden betaald om niets te doen en dus aangemoedigd om niets te blijven doen en arm te blijven. Langdurige werkloosheid en afhankelijkheid van de overheid leiden, volgens deze visie, tot een armoedecultuur die zichzelf in stand houdt (Derks, Elchardus & Tresigne, 2002). De 'arme' wordt door Murray (in: Tuteleers 2007; Steenssens et al., 2009; Vettenburg et al., 2003; Matthijssen 2004) als dusdanig beschouwd als een berekend persoon die steeds de voor- en nadelen van betaald werk of criminaliteit rationeel afweegt.

Activering wordt binnen deze visie ingezet om **participatie aan de arbeidsmarkt af te dwingen** door het opleggen van disciplinerende maatregelen, zoals het terugschroeven van de uitkeringen, beperking van de duur of het invoeren van bijkomende voorwaarden zoals het verplicht aannemen van een job of het volgen van een opleiding (Steenkens et al., 2009). Maatregelen vanuit disciplinerend oogpunt bevatten impliciet een negatieve houding tegenover armen omdat het individueel schuldmodel centraal staat. De oorzaken van werkloosheid worden immers volledig bij de armen zelf gelegd, waardoor de verantwoordelijkheid van de samenleving genegeerd wordt (Vettenburg et al., 2003).

1.1.2 Activering uit angst voor de onderklasse

Ook deze traditie heeft zijn wortels in de Verenigde Staten en wordt door Matthijssen (2004) het **moraliserende discours** genoemd. Centraal hierbij staat het werk van de Amerikaanse socioloog Wilson (in: Tuteleers 2007; Steenkens et al., 2009; Vettenburg et al., 2003; Matthijssen 2004). Wilson schetst hoe grondige sociale veranderingen hebben geleid tot het ontstaan van een 'underclass'. Deze term wijst op mensen die (quasi-)permanent afhankelijk zijn van overheidsbijstand. Ze leven meestal in grote steden, zijn volledig vervreemd van het reguliere arbeidsproces en verliezen bovendien aansluiting met de dominante cultuur en levensstijl in de samenleving. De bezorgdheid over een definitieve breuk tussen deze onderklasse en de rest van de samenleving staat hierbij centraal. Een motief voor deze bezorgdheid kan ingegeven zijn door sociale bewogenheid (bezorgdheid om de positie van de leden van de onderklasse) en/of door de angst van de middenklasse die de ongewenste effecten (ordeverstoring, criminaliteit, onveiligheid) van de onderklasse als een bedreiging ziet voor het functioneren van de maatschappij.

Activering wordt in het moraliserende discours in de eerste plaats **als middel gebruikt om de kloof tussen de onderklasse en de rest van de maatschappij te overbruggen**. Activering heeft in deze optiek weinig zin als er niet tegelijk een beleid wordt gevoerd dat de kansen op een job groter maakt. Wilson pleit daarom voor een brede waaier aan maatregelen, waarin naast activering van bijstandsafhankelijken ook plaats gemaakt moet worden voor structurele maatregelen zoals verbeterde gezinsbijslagen en meer werkgelegenheid in de publieke sector (Vettenburg et al., 2003; Tuteleers, 2007).

1.1.3 Activering als realisatie van sociale grondrechten

Een derde spoor, door Matthijssen (2004) het **emancipatorische discours** genoemd, sluit aan bij het burgerschapsperspectief met als einddoel de realisatie van de sociale grondrechten, zoals het recht op arbeid, op sociale zekerheid of op degelijke huisvesting (Steenkens et al., 2009). Deze visie gaat ervan uit dat de overheid zich dient in te spannen om de maatschappelijke achterstand van achtergestelde groepen te verzekeren. Wanneer deze groepen worden uitgesloten van deelname aan de samenleving wordt de sociale cohesie bedreigd (Matthijssen, 2004). Een beleid van sociale activering moet uitkeringsgerechtigden de kans geven om maatschappelijk zinvolle taken te vervullen. Indien mogelijk gaat het hier om betaald werk of om formules tussen loon en uitkering, tussen markt, overheid en autonome sector. De doelstellingen van deze

activeringsactiviteiten beogen de **maximale persoonlijke ontplooiing** en het opheffen van afhankelijkheden die deze ontplooiing in de weg staan. Zo streeft men ook naar sociale gerechtigheid en solidariteit door de ongelijkheid in kansen op te heffen (Steenssens et al., 2009).

Het gaat bij deze ideologische wortels van activering om drie sociaal-politieke doelstellingen: ordehandhaving, arbeidsmarktondersteuning en het creëren van gelijke kansen (Tuteleers, 2007). Integratie door middel van participatie is een gemeenschappelijk element dat we uit bovenstaande visies kunnen onderscheiden. Echter, de wijze waarop dit moet gebeuren is sterk uiteenlopend. Daarom is het activeringsdiscours, zoals Tuteleers (2007:36) aangeeft, "*een rijk verhaal maar vooral een verhaal vol met tegenstrijdigheden*". Hierdoor is **het onmogelijk om éénduidige uitspraken te doen over het geheel van activeringsmaatregelen**. Heel wat concrete maatregelen bevatten immers elementen die inspiratie vinden bij één of meerdere van bovengenoemde visies (Matthijssen, 2004). Daarom is het belangrijk stil te staan bij wat er juist verstaan wordt onder participatie en integratie. We passen deze verschillende visies toe op het huidige activeringsbeleid in Vlaanderen.

1.2 Beleidscontext

In het sociaal-politieke debat van de laatste decennia onderscheiden Van der Veen en Jansen (in Vettenburg et al., 2003) twee stromingen: de collectivistische visie met een focus op sociale integratie en de individualistische visie die zich focust op sociale participatie. Beide benaderen de oorzaken en de aanpak van sociale uitsluiting, het uitgangspunt is echter verschillend.

1.2.1 Activerend arbeidsmarktbeleid

Vanuit het **collectivistische standpunt** stelt men sociale uitsluiting gelijk aan economische uitsluiting. Het deelnemen aan de formele arbeidsmarkt wordt hier beschouwd als de belangrijkste vorm van participatie waarbij het kunnen voorzien in het eigen levensonderhoud een cruciale factor vormt voor een succesvolle integratie in de samenleving (Vettenburg et al., 2003). Er is dus een directe relatie met de arbeidsmarkt waarbij de focus op de **manifeste functie van arbeid** ligt, namelijk op 'het hebben van betaald werk' (van der Pennen, 2003).

In het vorige Vlaams regeerakkoord wordt duidelijk dat Vlaanderen aansluiting zoekt bij het collectivistische standpunt: "*... ook elke burger moet zijn verantwoordelijkheid opnemen. Hij of zij moet zijn of haar competenties ten volle inzetten om bij te dragen tot meer welvaart in Vlaanderen. Dit houdt zin voor initiatief en een actieve werkhouding in. "Stilzitten en wachten" is geen alternatief ...*" (Vandenbroucke, 2004: 73).

Oplossingen worden gezocht in het activerend arbeidsmarktbeleid waarin beloningen gekoppeld worden aan arbeid (van der Pennen, 2003). Hiervoor zijn tal van activeringsmaatregelen in het leven geroepen zoals sociale werkplaatsen en trajectbegeleidingprogramma's in de vorm van bemiddeling, scholing en vorming. Deze maatregelen worden door Weil, Wildemeersch en Jansen (2005) **restrictieve activering** genoemd. De klemtoon ligt hier vooral op het zich aanpassen aan de vereisten van de arbeidsmarkt en de samenleving.

De laatste jaren is het Vlaamse activerend arbeidsmarktbeleid gebaseerd op het quid-pro-quo principe. Dit houdt in dat sociale uitkeringen meer en meer gekoppeld worden aan bepaalde verplichtingen: "... de werkzoekende heeft enerzijds recht op een passende begeleiding en opleiding. De overheid heeft de plicht om hiervoor te zorgen. Anderzijds heeft de werkzoekende de plicht de kansen die hem of haar worden geboden ten volle aan te grijpen. Indien dit niet het geval is, zullen de bevoegde uitkeringsinstellingen verwittigd worden ..." (Vandenbroucke, 2004: 84).

Activering is in het activerend arbeidsmarktbeleid **afdwingbaar**: de sociale uitkering kan immers ingetrokken worden wanneer mensen weigeren te participeren. Het activerend arbeidsmarktbeleid heeft dus duidelijk wortels in het disciplinerende en moraliserende discours, waarbij de focus ligt op de tekorten van de werklozen die zo snel mogelijk opgevuld moeten worden met kennis, vaardigheden en informatie opdat de 'uitgeslotene' zo snel mogelijk inzetbaar is op de arbeidsmarkt en/of samenleving (Weil et al., 2005). Deze benadering is effectief voor mensen die omwille van een gebrek aan scholing of werkervaring geen plaats vinden op de arbeidsmarkt.

Echter, de realiteit leert ons dat werklozen geen homogene groep vormen. **Er zijn mensen die door het activerend arbeidsmarktbeleid niet te activeren zijn.** Zij zijn voor de arbeidsbemiddeling 'moeilijk bemiddelbaar', wat betekent dat ze geen plek kunnen verwerven op de arbeidsmarkt. Vaak gaat het om mensen die naast werkloosheid kampen met andere problemen van fysieke en/of geestelijke aard. Deze mensen moeten eerst 'geactiveerd' worden om hun leven op een voor hen zinvolle en stabiele manier vorm te geven alvorens de stap naar de reguliere arbeidsmarkt gezet kan worden (van der Pennen, 2003; de Coninck, 2006).

1.2.2 Activerend welzijnsbeleid

Vanuit het **individualistische perspectief** beschouwt men sociale uitsluiting als een gevolg van sociale isolatie. Uitsluiting van de arbeidsmarkt kan hier een deel van het probleem zijn, maar staat minder centraal (Vettenburg et al., 2003). Oplossingen worden gezocht in een activerend welzijnsbeleid, waarbij vooral maatschappelijke participatie centraal staat. Het gaat hierbij om het deelnemen aan maatschappelijke verbanden zoals verenigingen, belangenorganisaties, vrijetijdsclubs, sociale netwerken (van der Pennen, 2003). In tegenstelling tot het activerend arbeidsmarktbeleid, richt het activerend welzijnsbeleid zich expliciet op de **latente functies van arbeid**. Deze worden door Elchardus en Glorieux (1995) als volgt omschreven:

- Tijdsstructurering: werk zorgt voor een tijdsstructuur overdag;
- Sociale contacten: werk verplicht tot contacten en gedeelde ervaringen met anderen;
- Maatschappelijke betrokkenheid/integratie: werk laat zien dat er doelen en doeleinden bestaan die verder reiken dan het individuele;
- Sociale status: werk geeft status en sociale identiteit;
- Persoonlijke ontplooiing: werk stimuleert het ontwikkelen van vaardigheden en kennis.

In dit perspectief is sprake van een indirecte relatie met de arbeidsmarkt en de doelgroep betreft mensen die langdurig werkloos zijn of nog geen deel hebben kunnen nemen aan de arbeidsmarkt. Activering wordt in deze context bekeken vanuit een breed sociaal, politiek en economisch perspectief en wordt door Weil et al. (2005) **reflexieve activering** genoemd. De mens wordt hier benaderd als een gesitueerd en contextgebonden wezen. Wanneer mensen worden uitgesloten van bijvoorbeeld participatie aan de arbeidsmarkt, gaat dit meestal gepaard met andere vormen van uitsluiting. Uitgesloten mensen zijn vaak verwickeld in een gecompliceerd web van persoonlijke, sociale, emotionele en materiële problemen, waarvan werkloosheid maar één aspect is. *"Enkel wanneer de toegang tot de arbeidsmarkt wordt gecombineerd met het ontwikkelen van vaardigheden die hen beter in staat stellen om te gaan met familie, autoriteiten en vrije tijd, kunnen activeringsinitiatieven een daadwerkelijke bijdrage leveren aan meer en betere participatie aan de samenleving"* (Matthijssen, 2004: 10). Het is hierbij belangrijk dat er geluisterd wordt naar de eigen verhalen en de ervaringen van mensen, ook al gaan deze in tegen de vereisten van onze samenleving. **Voortdurend onderhandelen en interpreteren staan centraal**, waarbij het proces er één is met een open einde: de zoektocht naar mogelijke antwoorden gaat continu verder voor elke particuliere mens, voor elke specifieke situatie (Weil et al., 2005).

Het activerend welzijnsbeleid vindt aansluiting bij het emancipatorische discours. De achterliggende mechanismen en processen van uitsluiting vormen hier een inherent onderdeel van het agogisch handelen. In de praktijk echter blijkt dat een zuivere emancipatorische invulling van activering niet mogelijk is. Hermans (in Tuteleers, 2007: 38) wijst op een **spanningsveld** voor het sociaal werk in het huidige activeringsdiscours: *"... de maatschappelijk werker bevindt zich voortdurend in een spanningsveld tussen emanciperen en disciplineren, tussen vertrouwen geven en de cliënt op zijn plichten wijzen ..."*.

Het activeringswelzijnsbeleid is, in tegenstelling tot het activerend arbeidsmarktbeleid, minder overzichtelijk. Dit komt enerzijds door de versnippering ervan in verschillende sectoren (sociaal-cultureel volwassenenwerk, samenlevingsopbouw, rehabilitatie, ...) die op hun beurt onder verschillende verantwoordelijke departementen vallen (Welzijn en Cultuur, Jeugd, Sport en Media). Anderzijds komt activering in de welzijnsgerichte benadering tot uiting onder andere termen zoals 'actief burgerschap' en 'empowerment'. **Het is dus moeilijk om een éénduidig Vlaams beleidskader te schetsen over het geheel van welzijnsgerichte activeringsmaatregelen**. Bij onze noorderburen deed men een poging in deze richting, waarbij de specificiteit van de doelgroep een belangrijk uitgangspunt vormt. Van der Pennen (2003) maakt binnen het activerend welzijnsbeleid een onderscheid tussen sociale activering en maatschappelijk herstel¹.

Bij **sociale activering** staat het verhogen van de maatschappelijke participatie en het doorbreken van het sociaal isolement centraal door maatschappelijk zinvolle activiteiten te ondernemen die eventueel een eerste stap op weg naar betaald werk kunnen zijn. Ontmoeting,

1 Bijlage 1: *Overzicht participatiebevorderend beleid en maatregelen (van der Pennen, 2003)*

recreatie en vrijwilligerswerk zijn hier de meest voorkomende activeringsmaatregelen met het oog op sociaal-culturele en maatschappelijke participatie. Vanuit deze positie kan dan eventueel vertrokken worden om de doelgroep door te verwijzen naar activeringsmaatregelen van economische aard. **Maatschappelijk herstel** daarentegen focust zich op de categorieën werkzoekenden die kampen met problemen op het gebied van de geestelijke of fysieke gezondheid. Het zijn mensen die in de eerste plaats zorg en opvang nodig hebben alvorens ze maatschappelijk zinvolle activiteiten kunnen ondernemen (van der Pennen, 2003).

Tuteleers (2007) onderzocht in hoeverre dit onderscheid in het Vlaamse werkveld kan worden doorgetrokken. Uit gesprekken met verschillende praktijkwerkers blijkt dat 'zorg' en 'sociale activering' niet zo maar te scheiden zijn. Ondanks het feit dat de geïnterviewden stellen dat sociale activering in principe geen hulpverleningsfinaliteit heeft, maar eerder gericht is op het leveren van een 'maatschappelijke zinvolle bijdrage door het individu', betekent dit niet dat men in de praktijk geen zorgende taken opneemt (Tuteleers, 2007). **Zorg staat dus niet los van sociale activering.**

2. Sociale activering van thuislozen

De mensen die in dit hoofdstuk centraal staan, worden meestal aangeduid met termen zoals daklozen, zwervers, thuislozen en clochards. Deze termen worden vaak op verschillende manieren uitgelegd en door elkaar gebruikt, waardoor begripsverwarring kan ontstaan. In het kader van ons onderzoek is het daarom noodzakelijk om de onderzoekspopulatie juist te definiëren. We staan in wat volgt stil bij de verschillende definities rond het fenomeen dak- en thuisloosheid, welke factoren er aan de basis liggen, wat activering bij deze doelgroep inhoudt en op welke manier dit begeleid dient te worden om blijvende resultaten te realiseren.

2.1 Thuisloosheid gedefinieerd

Uit de literatuur blijkt dat het fenomeen thuisloosheid moeilijk in een definitie verval kan worden. Dit hangt voor een groot deel samen met de complexiteit van het fenomeen dak- en thuisloosheid. Globaal genomen zijn er **twee soorten visies** te onderscheiden (Van Menxel, Lescauwaet & Parys, 2003; Van Regenmortel, Demeyer, Vandenbempt & Van Damme, 2006).

De eerste visie concentreert zich voornamelijk rond het aspect huisvesting, met gradaties die samenvallen met een graad van bestaansonzekerheid en kwetsbaarheid. Deze invalshoek gebruikt de term '**dakloosheid**' en wordt onder andere gebruikt door 'the European Federation of National Organisations Working with the Homeless' (FEANTSA): "*The homeless person is that person who is incapable of acceding to and maintaining an adequate personal dwelling through his/her own means, or incapable of maintaining a dwelling with the aid of Social Services*" (Muñoz, Vázquez & Panadero, n.d.: 4). Deze definitie herleidt dak- en thuisloosheid tot een ééndimensioneel concept met als uitgangspunt de residentiële status van mensen (Van de Ven, 1996). Men maakt in dit perspectief een onderscheid tussen feitelijke en residentiële daklozen. Feitelijke daklozen betreft personen zonder reguliere huisvesting en die een zwerfend bestaan leiden. Ze brengen hun dag door op straat of in laagdrempelige voorzieningen zoals dag- en nachtopvang. De term residentiële daklozen verwijst naar mensen die onderdak gevonden hebben in opvangvoorzieningen. Deze groep is heel divers: sommigen wonen als gevolg van een crisis in hun leven tijdelijk in een opvangvoorziening, anderen proberen na een zwerfend bestaan weer een leven in een woning op te bouwen (van Leeuwen-den Dekker & van Bergen, 2006).

Een tweede visie focust minder op deze huisvestingsfactor en wijst vooral op de situatie van maatschappelijke en relationele kwetsbaarheid. Omwille van deze meervoudige problematiek worden deze mensen '**thuisloos**' genoemd. Het begrip 'thuis' wordt hier verbonden met begrippen zoals gezin, liefde, affectie, aanvaarding en begrip. Thuisloosheid is dan 'het niet hebben' van al deze dingen (Van de Ven, 1996; Van Regenmortel et al., 2006). De Nederlandse sociaal-psycholoog Heyndael (in Van de Ven, 1996: 335) ontwikkelde een definitie van thuisloosheid die bij onze noorderburen inmiddels het karakter van een standaarddefinitie heeft verworven: "*Thuisloosheid kan worden omschreven als een toestand van maatschappelijke en sociale kwetsbaarheid, waarin geen functionele of mede- en intermenselijke relaties van betekenis worden*

onderhouden, met verlies van een vast leefmilieu in de maatschappij ...". De Vlaamse definitie van thuisloosheid vertoont sterke overeenkomsten met de Nederlandse en wordt door het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk omschreven als "een toestand waarin een persoon zonder permanente woonst, werk en/of bestaansmiddelen verkeert, en waarin sprake is van een combinatie van persoonlijke, relationele en maatschappelijke kwetsbaarheid, zodat er geen bindingen van betekenis meer bestaan op deze drie domeinen ..." (Van Menxel et al., 2003: 17-18).

Bovenstaande definities tonen aan dat er verschillende invullingen en afbakeningen van dak- en thuisloosheid mogelijk zijn. Dit heeft enerzijds **consequenties voor het werkveld** (de doelgroep is immers zeer verschillend naargelang de gehanteerde definitie), anderzijds beïnvloedt dit **de aard van het wetenschappelijk onderzoek**. In een sociologische benadering wordt thuisloosheid gezien als het gevolg van maatschappelijke structuren, zoals de woning- en arbeidsmarkt en de sociale voorzieningen die voor sommige mensen onvoldoende beschikbaar zijn. In een psychosociaal perspectief wordt thuisloosheid bekeken als een complex probleem van maatschappelijke en individuele factoren. De definiëring van thuisloosheid heeft dus een arbitrair karakter (Van Regenmortel et al., 2006).

Wel bestaat er op internationaal vlak een **consensus** over het feit dat thuisloosheid een multicausaal fenomeen is. Thuislozen worden geconfronteerd met een **cumulatie van verschillende negatieve gebeurtenissen** (Heyndrickx, Barbier, Driesen, Van Ongevalle & Vansevenant, 2005; Hermans, De Coster & Van Audenhove, 2007; Van Regenmortel, et al., 2006). We haalden deze multicausaliteit reeds in het vorige hoofdstuk aan als een inherent kenmerk van mensen in armoede. We gaan hier in wat volgt dieper op in om een profiel van de thuislozenpopulatie te schetsen. Deze groep is weliswaar heterogeen van aard, maar in vergelijking met de gemiddelde burger zijn er toch gemeenschappelijke kenmerken te onderscheiden.

2.2 Thuisloosheid als multicausaal fenomeen

In het verleden werd thuisloosheid vooral toegeschreven aan de thuisloze zelf. Het was een individueel probleem, te wijten aan eigen gedrag. Tot de jaren tachtig werd thuisloosheid als crimineel gedrag beschouwd met opsluiting in speciale open gevangenissen tot gevolg. Vanaf de jaren tachtig trad het medische model meer en meer op de voorgrond. Thuisloosheid werd binnen deze benadering gezien als het gevolg van een ziekte of verslaving dat behandeld moest worden. De laatste jaren wordt thuisloosheid meer beschouwd als een vorm van sociale uitsluiting. Dit houdt in dat niet enkel naar het gedrag van de thuisloze wordt gekeken, maar vooral naar de uitsluitingsmechanismen die er aan de basis liggen (Hermans et al., 2007). In de literatuur wordt herhaaldelijk verwezen naar **factoren op structureel, institutioneel, relationeel en persoonlijk vlak** (CAW Archipel, 2009). Omwille van het arbitrair karakter van het fenomeen thuis- en dakloosheid baseren we ons op één onderzoek om deze factoren toe te lichten.

We opteren voor het onderzoek van het Hoger Instituut Voor de Arbeid (2006) waarin sociale biografieën van thuislozen getoetst worden aan de institutionele en maatschappelijke realiteit. Dit onderzoek lijkt ons het meest relevant omdat de onderzoekspopulatie als thuisloos wordt gedefinieerd en er uitgebreid wordt ingegaan op het voorkomen en bestrijden ervan. Voor de concrete uitwerking van het onderzoek werden twee regio's geselecteerd: Antwerpen en Genk. De onderzoekspopulatie bestond eveneens uit twee groepen: de bereikte thuislozen en de niet-bereikte thuislozen. De eerste groep (23 respondenten) werd gezocht in opvangcentra, begeleid wonen en crisisopvang. De tweede groep (16 respondenten) omvat thuislozen die niet in begeleiding zijn en werden gezocht op straat, in voedselverdelingspunten en nachtopvang (Van Regenmortel, Demeyer, Vandenbempt & Van Damme, 2006).

2.2.1 Structurele factoren

Deze factoren hebben betrekking op de economische uitsluiting, een laag inkomen, immigratieprocessen, een ontoereikend onderwijssysteem en het toegenomen 'voor wat hoort wat-principe' van sociale zekerheidsuitkeringen (leefloon en werkloosheidsuitkering).

In het onderzoek van Van Regenmortel et al. (2006) blijkt dat ongeveer een derde van de respondenten zijn **studies niet afgemaakt** heeft en/of negatieve herinneringen over de schoolloopbaan overhoudt. Bovendien was een overgrote meerderheid op het moment van de bevraging **werkloos**. Dit hangt volgens de onderzoekers voor een deel samen met gezondheidsproblemen. Voorts zijn redelijk wat thuislozen **ooit ontslagen** geweest en/of kampen met een **schuldenproblematiek** en/of zijn verstrikt geraakt in **bureaucratische en administratieve netten**. Opvallend in het onderzoek is dat deze factoren aangehaald worden door mensen die nooit hadden gedacht dat ze in een thuisloze situatie verzeild zouden geraken. Deze groep van thuislozen kan heel precies aangeven wanneer hun problemen begonnen zijn. Vaak gaat dit gepaard met een combinatie van bijvoorbeeld het overlijden van een vader of moeder met een plots ontslag. De factoren die tot thuisloosheid leiden, liggen bij deze groep vaak 'buiten zichzelf' en zijn dus minder persoonsgebonden (van Doorn, 2005).

2.2.2 Institutionele factoren

Deze factoren hebben in de eerste plaats betrekking tot de categoriale organisatie van de hulpverlening: gebrek aan voorzieningen die aansluiten bij de behoeften (aanbodgericht), ontoereikende en moeilijk toegankelijke welzijns- en gezondheidsvoorzieningen en onvoldoende coördinatie tussen de verschillende beleidssectoren (welzijn, gezondheid en wonen).

Opvallend in het onderzoek van Van Regenmortel et al. (2006) is dat de meerderheid van de thuislozen die op het moment van de bevraging beroep deden op de 'thuislozenzorg', doorverwezen zijn door een andere organisatie uit de sector. Uit de verhalen en ervaringen van de onderzoekspopulatie, concluderen de onderzoekers dat *"deze tocht langs diverse centra en initiatieven nogal willekeurig verloopt ..."* (Van Regenmortel et al., 2006: 144). **Een bewust traject met van elkaar te onderscheiden stappen en fasen kon niet worden vastgesteld.**

Bovendien passen sommige mensen niet binnen een bestaande '**formule**'. Van Regenmortel et al. (2006) stellen vast dat dit probleem zich vooral voordoet bij specifieke doelgroepen zoals vrouwen of mannen met kinderen, koppels, (ex-)druggebruikers en bij bepaalde, specifieke opvangvormen zoals initiatieven begeleid wonen en dagopvang.

Bij mensen met een complexe problematiek is een intensieve en langdurige hulpverlening echter noodzakelijk. Door het gebrek aan financiële middelen en de hoge werkdruk is een dergelijke hulpverlening vaak niet haalbaar (Nuy & Brinkman, 2004). Ondanks het feit dat de thuislozen in het onderzoek van Van Regenmortel et al. (2006) een positieve feedback geven op de begeleiding, zijn er ook heel wat negatieve ervaringen. Daarbij gaat het vooral over het feit dat de begeleiding vaak moeilijk aanspreekbaar of bereikbaar is, weinig alert is voor de noden en vragen van de thuislozen en weinig betrokkenheid toont.

2.2.3 Relationale en persoonlijke factoren

Een derde groep van oorzaken situeert zich op relationeel en persoonlijk vlak: een zwak sociaal netwerk, alleenstaand zijn, gezinsbreuken, mishandeling, handicap, geestelijke gezondheid, verslaving en etniciteit.

Van Regenmortel et al. (2006) stellen vast dat de meerderheid van de thuislozen een **problematische jeugd** (relationele problemen in het ouderlijke gezin, verlies van ouders, plaatsing) heeft gekend; een overgrote meerderheid heeft een **instellingsverleden** (bijzondere jeugdzorg, psychiatrie, gevangenis) en kampt met **gezondheidsproblemen**, waarbij psychische en verslavingsproblemen zeer prominent aanwezig zijn. Het merendeel van de thuislozen is ook **alleenstaand**, vaak is dit gekoppeld aan vereenzaming (vooral bij mannen) en familiale problemen (vooral bij vrouwen). Bovendien is er sprake van een **cumulatie** van bovengenoemde negatieve levensgebeurtenissen. Opvallend is dat de respondenten die deze factoren aankaarten vaak zelf niet meer duidelijk weten wat er precies gebeurd is. Het proces van thuisloosheid vormt hier "*de zoveelste episode in het verhaal*" (Van Regenmortel et al., 2006: 119).

Uit bovenstaande uiteenzetting blijkt dat thuisloosheid een complex sociaal probleem is dat vanuit verschillende invalshoeken bekeken kan worden. Thuisloosheid heeft in de eerste plaats te maken met huisvestingsproblemen, maar kan daartoe niet herleid worden. Thuisloosheid heeft ook te maken met een gebrek aan inkomen, dat het gevolg kan zijn van economische en/of relationele factoren, en met de gezondheidssituatie. Deze oorzaken liggen buiten de hulpverlening, hoewel ook institutionele factoren thuisloosheid mee kunnen veroorzaken of bestendigen (Hermans et al., 2007). Tenslotte is er sprake van een **verwevenheid tussen de verschillende factoren die elkaar voortdurend beïnvloeden en versterken**.

Parallel wordt in Vlaams onderzoek de term '**verbintenisproblematiek**' gehanteerd als centraal kenmerk bij thuislozen. Deze term duidt op een situatie waarbij thuislozen geen wezenlijke bindingen meer hebben met zichzelf (laag zelfbeeld, gebrek aan zelfvertrouwen, gevoelens van machteloosheid), de maatschappij (verschillende waarden en normen, sociaal isolement en

stigmatisering) en anderen (gemis aan vertrouwensfiguren en zelden hechte, warme relaties met anderen) (Heyndrickx et al., 2005; Van Regenmortel et al., 2006).

In het perspectief van activering betekent dit dat thuislozen **eerst met zichzelf 'in het reine'** dienen te komen, alvorens er concreet gewerkt kan worden aan een verdere toekomst. Ze moeten eerst leren omgaan met hun relationele, psychische en verslavingsproblemen (Nuy & Brinkman, 2004). Dit blijkt tevens uit het onderzoek van Van Regenmortel et al. (2006) waar de respondenten verwijzen naar een zekere mate van rust en stabiliteit op vlak van wonen, relaties en daginvulling als noodzakelijke voorwaarde om 'eruit te geraken'. Opvallend is dat een hulpverlener 'met wie het klikt' hierbij een positieve stimulans kan zijn. Hulpverleners die hen respecteren en echt betrokken zijn, dragen dus in belangrijke mate bij aan herstel van zelfrespect en eigenwaarde.

Voortbouwend op het eerste hoofdstuk kunnen we stellen dat het activeren van thuislozen welzijnsgericht is, waarbij de maatregelen een combinatie zijn van maatschappelijk herstel en sociale activering. In wat volgt bekijken we wat dit concreet inhoudt en welke rol van de hulpverlener hierin is.

2.3 Een krachtgerichte hulpverleningsrelatie

Typend voor een hulpverleningsrelatie is de ongelijkheid. Hulpvragers ervaren de inhoudelijke ongelijkheid tussen hulpverlener en hulpvrager zelden als problematisch. Ze zetten immers de stap naar de hulpverlening om er een deskundige te vinden die meer weet en kan dan zij zelf. Terwijl men de inhoudelijke ongelijkheid waardeert, creëert de beleving van ongelijkheid op relationeel niveau drempels. Hulpvragers blijken meer te blokkeren op de aanpak, dan op de inhoud van de hulpverlening. **'Hoe' men het aanpakt, lijkt belangrijker dan 'wat' men doet.** Afstand, bureaucratie en een paternalistische houding van de hulpverlener hebben een vervreemdend of verafhankelijkend effect op de hulpvrager (Driessens & Van Regenmortel, 2006).

In een hulpverleningsrelatie speelt echter de hulpvrager ook een actieve rol. Het hulpverleningsproces wordt immers voor een groot deel bepaald door de verwachting en de houding van de hulpvragers. Vanuit hun overlevingsdenken nemen sommige thuislozen eerder een passieve, afhankelijke houding aan. Ze aanvaarden de ongelijkheidsrelatie, omdat ze niet anders weten of kunnen. Anderen proberen deze relatie via een assertieve, corrigerende houding te beïnvloeden. Wanneer dit niet werkt, worden ze soms agressief of haken ze af. Het is echter de taak van de hulpverlener om hierop adequaat te reageren opdat de hulpverleningsrelatie gelijkwaardiger en menswaardiger kan worden (Driessens & Van Regenmortel, 2006).

In het eerste boek van Bind-Kracht (2006) beschrijven Driessens en Van Regenmortel hoe men vanuit de hulpverlening het proces van 'afhankelijk worden' kan stoppen en omkeren naar empowerment: *"Via het werken aan een vertrouwensrelatie, het aanbieden van hulp op maat en het participatiebevorderend werken, werkt de hulpverlener aan de afbouw van de relationele ongelijkheid in de hulpverlening. De hulpvrager zal dit als versterkend waarderen en zo wordt de kans op blijvende resultaten vergroot ..."* (Driessens & Van Regenmortel, 2006: 192).

2.3.1 Empowerment als activerende grondhouding

Empowerment betekent letterlijk: "*het mondig maken, het leren opkomen voor jezelf, het lot in eigen handen nemen*" (Van Dale, 2009). De aanpak gaat uit van een '**bottom-up**' perspectief, waarin participatie een kernvariabele vormt en bestaat uit vijf pijlers die met elkaar verbonden zijn (Van Regenmortel et al., 2006; Van Regenmortel, 1996; Vansenant, Driessens & Van Regenmortel, 2008).

Pijler 1: Het creëren van een keuzeperspectief en actorschap bij de thuisloze

Thuislozen zien vaak geen andere mogelijkheden om hun situatie te veranderen. Ook doordat ze geen gunstig toekomstperspectief hebben en vaak op korte termijn leven, lijkt actie geen zin te hebben. Voor de buitenwereld komt dit dan over een verkeerde attitude om hun situatie aan te pakken. Thuislozen moeten dus in de eerste plaats **als persoon positief gestimuleerd worden**. Hierdoor groeit het besef dat ze door anderen begrepen worden zonder morele beoordeling, wat bevorderlijk is voor het zelfbeeld. Thuislozen participeren ook nauwelijks in onze samenleving en dit zet zich voort in de hulpverlening. "*Door actief op hun capaciteiten in te spelen, leren thuislozen deze te zien en te erkennen zodat ze terug 'actor' worden van hun eigen bestaan ...*" (Van Regenmortel et al., 2006: 284). Men dient hierbij rekening te houden met het feit dat thuislozen graag snel resultaat zien. Werken met kleine en haalbare doelen bevordert dan ook de kans op succes. Ook een beloning voor hun inspanning werkt motiverend zoals een compliment, een gezamenlijke maaltijd en een gezellige sfeer. Thuislozen zijn ook geneigd om zich vooral te focussen op wat er nog niet gerealiseerd is. Regelmatig terugblikken op wat er al bereikt werd, is dus de boodschap (van Leeuwen-den Dekker & van Bergen, 2006).

'The Single Homeless Project' (SHP) uit Londen vormt in deze context een inspirerend initiatief. Dak- en thuislozen werden in dit project 'empowered' om een achterstandswijk op te fleuren door het gebruik van graffiti. Er werd een samenwerkingsverband met professionele kunstenaars opgezet die, aan de hand van workshops, de deelnemers stapsgewijs en doelgericht inwijdden in de 'Street Art'. Deze kunstvorm gebruikt de straat als doek en tentoonstellingsruimte, met als doel de toevallige passant te confronteren met politieke boodschappen. Op deze manier kregen de deelnemers de kans om hun gedachten en gevoelens te ventileren in "*a space where their voice can be heard ...*" (FEANTSA, 2009: 17).

Pijler 2: Meer aandacht voor de beleving van thuisloosheid

De hulpverlening en ook de samenleving treden vooral disciplinerend en moraliserend op tegenover het waarneembare probleemgedrag (verslaving, rondhanggedrag, agressie, zelfverwaarlozing) van de thuislozen en staan te weinig stil bij de interne problemen zoals depressieve gevoelens, eenzaamheid, piekeren. **Presentie zonder te vervallen in presentionisme** (de afwezigheid van interventie) aan de kant van de hulpverlener kan bijdragen tot een beter inzicht van de psychologische beleving van thuislozen (Van Regenmortel et al., 2006).

In 'een theorie van de presentie' omschrijft Baart (2001) op basis van onderzoek een aantal kenmerken van deze presentiebenadering:

- De hulpverlener leidt een **zwerfend bestaan in het leefmilieu van de thuislozen**. Vaak is dit een bepaalde wijk of plein waar hij makkelijk aanspreekbaar is. Het ritme van werken is ook afgestemd op het leefritme van de anderen.
- De hulpverlener concentreert zich **niet op één type probleem** of hulpvraag. Zijn houding en handelen zijn open, domeinoverschrijdend, breed inzetbaar en hij werkt met de zaken zoals ze zich voordoen. De thuisloze is niet verbonden aan formele voorwaarden.
- De hulpverlener is **nauw aangesloten bij de leefwereld en levensloop** van de betrokkenen. Hij voert geen zware hulpverlenende gesprekken maar snijdt 'tussendoor' ernstige zaken aan.
- De hulpverlener werkt **niet met vooraf op gestelde doelen**, maar werkt eerder doelgericht. Hij heeft letterlijk een open agenda die de ander mag invullen.

Pijler 3: Het voorkomen van desaffiliatie bij thuislozen

De term desaffiliatie duidt op het "*gradueel wegvallen van verbindingen met conventionele sociale structuren en instituties ...*" (Van de Ven, 1996: 349). Thuislozen onderhouden wel sociale relaties met anderen, maar deze relaties blijven beperkt tot contacten uit het thuislozenmilieu. Hierdoor kunnen ze moeilijk verbindingen maken met conventionele rollen of instituties. Hoe langer de situatie van thuisloosheid duurt, hoe meer thuislozen zich **aanpassen aan hun thuislozenrol** en hoe moeilijker wordt om deze 'zekerheden' op te geven (Van de Ven, 1996). De hulpverlening dient daarom voldoende aandacht te geven aan het (vroegere) sociaal netwerk (gezin, kinderen, familie, vertrouwensfiguren) en het mogelijke herstel. Ook de uitbouw van nieuwe sociale netwerken moet gestimuleerd worden, dit kan via vrijwilligerswerk, groepsactiviteiten en hobby's (Van Regenmortel et al., 2006). Relevant hierbij is de netwerktheorie 'The Strength of Weak Ties' van Granovetter (1983)². Deze theorie wordt vooral toegepast op netwerkvorming op de arbeidsmarkt, maar is volgens ons ook essentieel bij het activeren van thuislozen. Granovetter (in Van der Herrewegen, 2008) toont aan dat **zwakke bindingen (weak links) tussen mensen waardevol zijn bij de sociale integratie van individuen**. Zwakke bindingen duiden op de contacten die men heeft met personen die niet behoren tot het eigen sociaal netwerk. Een voorwaarde hierbij is dat ze enkel waardevol zijn als ze bruggen vormen naar andere sociale netwerken die over informatie, middelen en kennis beschikken waarover het eigen netwerk niet over beschikt. Daartegenover staat het persoonlijke netwerk. Dit bestaat hoofdzakelijk uit sterke bindingen waarin weinig nieuwe informatie circuleert. Het omvat vaak mensen uit dezelfde sociale kringen met gemeenschappelijke interesses en belangen.

2 Bijlage 2: schematische voorstelling van 'The Strength of Weak Ties' (Granovetter, 1983).

Toegepast op de inzichten van Van Regenmortel et al. (2006) kunnen we stellen dat het stimuleren van zwakke bindingen, door vrijwilligerswerk en herstel van vroegere contacten, kan bijdragen tot een sociale integratie van thuislozen.

Pijler 4: Het stimuleren van positieve beeldvorming over thuislozen

Hier speelt vooral het probleem van stigmatisering een rol. Thuislozen worden door de samenleving (medeburgers, ambtenaren, politie, hulpverleners) vaak schuldig geacht aan hun situatie en daarom als minderwaardig behandeld (Van Regenmortel et al., 2006). Hierdoor ontwikkelen ze een wij-zij perspectief waarin de ander als machtig wordt ervaren en zij niets in te brengen hebben. Ze hanteren dan maar eigen middelen zoals agressiviteit, leugens, manipulatie, vluchtgedrag of criminaliteit als overlevingstechnieken (Driessens & Van Regenmortel, 2006). Een oplossing hiervoor ligt ondermeer in **het bevorderen van integratie in de buurt**. Dit vraagt om een samenwerking met middenveldorganisaties, samenlevingsopbouw en sociaal-culturele initiatieven (Van Regenmortel et al., 2006). Ook de **media** spelen een verantwoordelijke rol door zich bij berichtgeving over thuislozen niet enkel te concentreren op negatieve gebeurtenissen zoals overlast, agressie en criminaliteit.

De documentairefilm 'Gatas Gynt' uit Noorwegen is hiervan een prachtig voorbeeld. De film speelt zich af in de 'homeless-scene' van Oslo. De personages worden vertolkt door dak- en thuislozen. Hiermee wilde de regisseur Hallvard Braein de positieve kwaliteiten van deze populatie 'in' de samenleving brengen. Hoewel deze ervaring voor de meeste dak- en thuislozen niet echt een verandering in hun levenssituatie teweeg bracht, hadden ze toch het gevoel 'iets te bereiken'. Voor velen betekende dit een enorme boost in hun zelfvertrouwen (FEANTANSA, 2009).

Pijler 5: Maatzorg

De maatzorgmethodiek werd door Van Regenmortel (1996) ontwikkeld in het Genkse OCMW en kan samengevat worden "*als het creëren van een besef van invloed op het eigen leven waarbij de hulpverlener een ondersteunende rol heeft ...*" (Van Regenmortel et al., 2006: 254). Maatzorg betekent dan ook een hulpverlening op maat van de hulpvrager, afgestemd op zijn specifieke kenmerken en behoeften. Van Regenmortel (1996; 2006) onderscheidt hierin **vijf basisprincipes** die samen één geheel vormen:

- Een **positieve basishouding** impliceert dat "*de hulpvrager centraal staat, waarbij hij fundamenteel erkend wordt zodat er een vertrouwensrelatie kan ontstaan tussen hem en de hulpverlener ...*" (Van Regenmortel, 1996: 54). Dit principe lijkt vanzelfsprekend, maar is in de praktijk moeilijk te realiseren. Het vraagt een voortdurende herbevestiging van de wensen van de hulpvrager en een zekere continuïteit, zowel in de contacten met de hulpvrager als in de persoon van de hulpverlener. Dit principe vormt de vertrekbasis van maatzorg dat binnen de vier andere principes geïntegreerd dient te zijn.
- Een **integrale hulpverlening** houdt in dat "*de hulpverlener een brede kijk nastreeft, oog heeft voor de samenhang tussen problematieken, voor de verschillende betekenis-kaders van de persoon*

en voor de context ..." (Van Regenmortel, 1996: 57). Dit houdt in dat de hulpverlener oog heeft voor de verschillende levensdomeinen (arbeid, opleiding, lichamelijke en psychische gezondheid, sociale relaties, huisvesting); voor het gedrag, denken en voelen; voor de verschillende contexten (micro-, meso- en macroniveau); voor tekorten en mogelijkheden; voor het verleden, heden en toekomst; voor individuele, dossieroverschrijdende en structurele aspecten (o.a. sociale vaardigheidstraining, het signaleren van structurele knelpunten in verband met huisvesting).

- **Participatie** wijst op *"de fundamentele visie dat de hulpvrager een actief probleemoplossend wezen is dat zelf keuzes maakt waarvoor men verantwoordelijk is"* (Van Regenmortel, 1996: 57). Maatzorg gaat uit van een samenwerkingsrelatie tussen de hulpvrager en de hulpverlener waarbij niemand macht heeft over de ander. Belangrijk is wel dat de grenzen waarbinnen onderhandeld kan worden duidelijk zijn. De hulpverlener dient immers rekening te houden met zijn persoonlijke grenzen en de organisatorische context.
- Een **gestructureerde hulpverlening** heeft als doel *"om met een minimum aan regels naar een maximum van duidelijkheid te gaan ..."* (Van Regenmortel, 1996). Dit veronderstelt in de eerste plaats een grondige verkenning van de problemen, maar ook van de mogelijkheden van de hulpvrager op de verschillende levensdomeinen. In samenspraak met de hulpvrager wordt een plan opgemaakt met voor elk domein doelstellingen op korte en lange termijn. Vervolgens worden prioriteiten opgesteld en de doelstellingen geconcretiseerd waarin duidelijk afgesproken wordt wie wat zal doen en wanneer. Deze manier van werken is voor mensen in kansarmoede (en ook thuislozen) het meest effectief omdat ze een 'externe locus of control' hebben. *Locus of control* is een term uit de psychologie waarmee de mate wordt aangeduid waarin iemand de oorzaken van wat hem overkomt bij zichzelf of buiten zichzelf zoekt. Iemand met een externe locus of control gelooft dat zijn leven bepaald wordt door zijn omgeving, een hogere macht of andere mensen (Brockett & Hiemstra, 1991).
- Een **gecoördineerde hulpverlening** impliceert dat er meerdere hulpverleners betrokken of ingeschakeld dienen te worden in de hulpverlening van mensen met een veelheid aan problemen. Er dient een casegebonden overleg te worden uitgebouwd, waarbij de hulpverleners, op basis van de wensen van de hulpvrager, een maatplan opstellen. Deze overlegvorm kent dus geen vaste samenstelling van hulpverleners en is op maat van de hulpvrager.

De beschreven basisprincipes van maatzorg vormen één geheel en kunnen enerzijds beschouwd worden als de doelstelling van een hulpverleningsrelatie, maar anderzijds kunnen ze ook ingezet worden als middel tot verbetering van de kwaliteit van de hulpverlening. De maatzorgprincipes zijn dus ook bruikbare **indicatoren voor evaluatie en reflectie** (Van Regenmortel & Driessen, 2006). Daarenboven wijst van Doorn (2005) op **het belang van 'triggers'** die in korte tijd bepaalde processen (o.a. veranderende sociale relaties) in gang zetten, die een aanleiding (kunnen) zijn voor langlopende processen (o.a. veranderend zelfbeeld). In het volgende hoofdstuk bekijken we hoe sportparticipatie een trigger kan vormen bij het (sociaal) activeren van thuislozen.

3. Sport als vorm van sociale activering

Deelname aan sport bevordert de integratie! Deze positieve boodschap wordt zowel door het beleid als het werkveld regelmatig en gemakkelijk uitgeroepen alsof het een wondermiddel is tegen de sociale en maatschappelijke problemen in onze samenleving. Elling (2006: 102) plaatst hierbij een relativerende kanttekening: "*Sport is niet betekenisloos, maar het proces is veel ingewikkelder en paradoxaler dan men op het eerste zicht vermoedt ...*". Vooraleer we sport in de context van sociale activering kunnen plaatsen, dienen we dus eerst te kijken naar wat er precies onder sport verstaan wordt en welke sociale functies en betekenissen er onderscheiden kunnen worden.

3.1 De sociale functies en betekenissen van sport

Tot het eind van de twintigste eeuw heeft het negentiende eeuwse begrip sport standgehouden als een overkoepelend begrip voor georganiseerde sportieve lichaamsbeweging. In de huidige maatschappij is dit begrip echter ontoereikend. Door de postmoderniserings- en individualiseringstrend heeft sport zich de laatste vier decennia opgewerkt **van een randfenomeen tot een cultuuruiting** die permanent aanwezig is in en vervlochten is met de hedendaagse samenleving. Sport is geëvolueerd tot een maatschappelijke trend die andere sectoren in de samenleving beïnvloedt: mode, televisie, wetenschap, politiek, toerisme, opvoeding, entertainment en gezondheid (Scheerder & Vanreusel, 2002). Vandaag de dag worden verschillende activiteiten onder de noemer sport geplaatst, of het nu gaat om wedstrijdsport, skaten in het park, fitnessen in een sportschool of schaken, al dan niet in competitieverband. Kortom: "*Sport is een bont lappendeken van verschillende activiteiten waarbij diversiteit meer in het oog springt dan eenduidigheid ...*" (Steenbergen & Vloet, 2007: 14).

Sport is een **containerbegrip** voor verschillende activiteiten die met elkaar verwant zijn. Kenmerkend voor deze activiteiten is het competitief of recreatief karakter, de fysieke inspanning en het gebruik van vaardigheden zoals coördinatie, balans, snelheid en uithouding (De Knop & Hoyng, 1998). Sportfilosoof Steenbergen (2007) maakt een onderscheid tussen de denksporten (schaken, bridge), de traditionele agonale bewegingssporten in competitieverband (voetbal, hockey, zwemmen), de fysieke activiteiten zonder competitieverband (wandelen, fitness) en de speelse bewegingsactiviteiten (rafting, scubaduiken). Hiernaast is sport ook een verzamelbegrip voor verschillende uitdrukkingen van cultuur die verschillende functies en betekenissen aan sport toeschrijft. De Knop en Hoyng (1998) onderscheiden vierentwintig functies en betekenissen van sport. We lichten in de volgende paragrafen enkele functies en betekenissen toe die relevant zijn bij het sociaal activeren van thuislozen.

Een eerste relevante functie van sport die De Knop en Hoyng (1998) onderscheiden, betreft het **bevorderen van de algemene gezondheid**. Sportdeelname heeft een positieve invloed op de lichaamsvorming, de lichamelijke fitheid en het psychisch evenwicht. Sportieve activiteiten zijn dus veel meer dan enkel ontspanning, ze hebben ook een antidepressieve werking. Bovendien doet sport de weerstand en de levensverwachting toenemen en verhoogt ze de kwaliteit van leven.

Een tweede functie heeft betrekking tot de **beleving van plezier**. Kijken naar en deelnemen aan sport wekt emoties, spanning en opwinding op. Deze gevoelens worden toegeschreven aan de piekervaringen (flow) die ontstaan door het evenwicht tussen de capaciteiten van de persoon en de uitdaging van de te verrichten handelingen. De persoon tracht met andere woorden het beste uit zichzelf te halen zodat er een tijdelijke zelfactualisatie (zie ook Maslow, 1974) mogelijk is. Andere factoren die bijdragen tot plezier zijn vriendschappen, competitieve prikkeling, sociale bevestiging, groepsidentificatie en verbondenheid. Kortom, plezier kan voortkomen uit de eigen vaardigheid, de uitdaging en de ondersteunende omgeving.

Ten derde kan men door sport bewust of onbewust een **identiteit ontwikkelen**. Het zelfbeeld en de identiteit van een persoon worden in hoge mate bepaald door de manier waarop 'belangrijke anderen' zich tegenover de persoon gedragen. Dit kan echter ook leiden tot deviant gedrag zoals hooliganisme, chauvinisme en racisme.

Integratie is een vierde functie dat aan sport toegeschreven wordt. De relatie tussen sport en sociale integratie is complex, meerduidig en pluriform. Er kunnen drie dimensies van het proces van sociale integratie onderscheiden worden: de structurele dimensie (gelijke kansen en behandeling, het tegengaan van discriminatie), de sociaal-culturele dimensie (respect voor pluriformiteit van waardenoriëntaties, identiteitsvorming en -beleving) en de sociaal-affectieve dimensie (sociale contacten, vriendschappen en partnervorming). De verbanden tussen deze drie dimensies zijn niet altijd lineair en éénduidig: samen sporten leidt dus niet automatisch tot vriendschap.

De vijfde functie, sport als mogelijkheid tot **interactie**, spreekt eigenlijk voor zich. Vanwege de gedeelde sportieve interesses komt men in contact met anderen. Sport biedt enerzijds mogelijkheden om nieuwe vrienden te maken, bestaande vriendschapsrelaties te continueren en te verdiepen, anderzijds kunnen er ook negatieve relaties tussen verschillende personen of groepen ontstaan door bijvoorbeeld conflicten, verraad en het uitdagen van mensen.

Een zesde functie betreft de **ontlading of catharsis**. Sport is een uitlaatklep, een afleiding voor agressie en seksuele problemen. Maar voor diegenen die sport gebruiken om zichzelf te bewijzen in plaats van zichzelf te uiten, kunnen net zo goed negatieve emoties opgeroepen worden. Bij een verloren wedstrijd maken gevoelens van blijheid en voldoening plaats voor gevoelens van boosheid, teleurstelling en irritatie.

Een zevende functie en zeer relevant bij het activeren van thuislozen, heeft betrekking tot de **persoonlijke ontwikkeling**. Sport kan als mogelijkheid worden gezien tot ontplooiing, zelfkennis en uiteindelijk tot persoonlijke ontwikkeling. Dit kan vervolgens leiden tot een gevoel van eigenwaarde en zelfactualisatie. Hoewel deze functie gebaseerd is op theoretische concepten uit de literatuur, is deze tot op heden niet empirisch onderbouwd. Longitudinaal onderzoek is dus nodig om een oorzaak-gevolgrelatie van persoonlijke ontwikkeling te kunnen vaststellen.

Ten achtste wordt aan sport een **ordescheppende functie** toegeschreven. Het houdt jongeren van de straat en kan worden ingeschakeld voor de correctie van afwijkend gedrag. Maar ook hier zijn de empirische gegevens schaars en niet consistent. In het algemeen wijst onderzoek uit dat deviant gedrag onder sporters gelijk of minder is dan onder niet-sporters. Bovendien kan er een onderscheid gemaakt worden tussen de graad van delinquentie en de aard van de beoefende sport. Zo plegen vechtsporters en voetballers vaker delicten dan sporters uit andere categorieën.

Een negende functie van sport betreft de **socialisatie**. Dit is een complex ontwikkelingsproces waarbij kennis, waarden en normen worden geleerd die essentieel zijn voor de deelname aan het sociale leven. Aan sport wordt dus een opvoedkundige functie toegeschreven waarbij een veelzijdige vorming, zoals omgaan met misverstanden, sportiviteit en eerlijkheid, wordt nagestreefd. Er is echter weinig empirisch bewijsmateriaal dat sport een belangrijk element is in het socialisatieproces.

Tenslotte kan sport een middel zijn om **erkenning en sociale status** te verkrijgen. De waardering hangt waarschijnlijk wel af van de prestaties die de persoon zelf levert en/of van zijn club. Ook deze betekenis van sport is niet empirisch onderbouwd.

Uit bovenstaande uiteenzetting blijkt dat er aan sport heel wat positieve, maar ook negatieve eigenschappen worden toegeschreven: *"sport is fantastisch, maar kan vreselijk zijn; sport maakt gezond en blesseert; sport geeft status en macht, maar kent ook vormen van machtsmisbruik ..."* (Moget & Weber, 2007: 190). In het kader van sociale activering van een uiterst kwetsbare groep dient men zich bewust te zijn van het **duale karakter van sport**.

Parallel wordt in de sportsociologie verwezen naar het belang van '**sociaal kapitaal**' bij de maatschappelijke integratie van individuen en groepen. Deze term verwijst volgens Putnam (in Smith, 2001; 2007) naar *"... connections among individuals - social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them ... Social capital calls attention to the fact that civic virtue is most powerful when embedded in a sense network of reciprocal social relations ..."*. Sportdeelname kan in dit perspectief gezien worden als een vorm van burgerschapsparticipatie. Het versterkt immers de sociale binding tussen mensen en verbreedt het persoonlijke sociale netwerk (Scheerder, Pauwels & Vanreusel 2004).

In het eerste geval spreekt Putnam (in Scheerder et al., 2004) van 'bonding'-netwerken, in het tweede van 'bridging'-netwerken. Ook Van Regenmortel et al. (2006) verwijzen naar de noodzaak van deze twee, complementaire elementen van sociaal kapitaal in het herankeringsproces bij thuislozen. **Bonding** kan omschreven worden als *"een naar binnen gericht proces en wijst naar 'sterke onderlinge niet-verzakelijke bindingen tussen mensen, ... maar ook naar een positieve band met zichzelf als persoon"*. **Bridging** daarentegen is een *"naar buiten gericht proces en verwijst 'naar netwerken die mensen met externe hulpbronnen verbinden (financiële hulpbronnen, arbeidsmarkt, huisvesting) en die hen de toegang tot informatiebronnen verschaffen"* (Van Regenmortel et al., 2006: 287-288).

Kortom, sport heeft niet alleen een doel in zichzelf (bewegen, competitie, plezier), maar draagt ook bij aan buiten zichzelf gelegen waarden (engagement, zelfvertrouwen, integratie). Sport is met andere woorden **spel én instrument** (De Knop & Elling, 2000). In wat volgt gaan we dieper in op het instrumentele aspect van sport.

3.2 Bewegingsagogiek

Wanneer sport gebruikt wordt om gedragsveranderingen teweeg te brengen, wordt dit in de literatuur met de term 'bewegingsagogiek' aangeduid. Rijdsdorp (in De Knop & Theeboom, 2001: 89) omschrijft dit als *"alle opzettelijke hulpverlening in het motorische veld die zich richt op gedragsverandering ..."*. Beweging wordt hier gezien als een betekenisvol gedrag van een persoon en wordt binnen de agogiek gebruikt om de zelfredzaamheid te bevorderen, het leren kennen van de eigen grenzen en het oefenen van sociale vaardigheden. Ondanks het feit dat de vermelde functies en betekenissen van sport tot op heden niet empirisch onderbouwd zijn, wordt sport in de praktijk van het bewegingsagogisch handelen bij diverse doelgroepen gehanteerd (personen met een handicap, bejaarden, maatschappelijk kwetsbare jongeren). Deze initiatieven worden ook wel **'sport-met-een-plus'** genoemd. Deze term verwijst naar sport als positief middel voor het verbeteren van de onderwijs-, arbeidsmarkt- en algemene maatschappelijke kansen van risicogroepen (SportPlus, 2009). Doty (2006: 6) duidt in deze context op het feit dat sporten op zich niet karaktervormend is, maar dat het karakter wel beïnvloed kan worden door sport: *"... but only if the environment is structured and a stated goal to develop character. This kind of environment must include all individuals (coaches, participants, administrations, etc) who are stakeholders in the sportsetting ..."*. In de context van activering betekent dit dat de wijze waarop een sportproject georganiseerd en begeleid wordt een belangrijke (succes)factor is in het activeringsproces van thuislozen.

3.2.1 Coöperatieve leersituaties

Het stimuleren van zelfstandig genomen en bewuste keuzes ten opzichte van interactiesituaties vormen het uitgangspunt in het bewegingsagogisch handelen. Het gaat hierbij om het inoefenen van vaardigheden zoals het zich kunnen verplaatsen in de situatie van de ander; het in staat zijn de eigen gevoelens en interesses te verwoorden of op een redelijke wijze conflicten te kunnen oplossen. De begeleiders en trainers hebben dan ook de taak om sociale leersituaties te creëren, waarbij deelnemers als volwaardige interactiepartners mogen en kunnen optreden. Een concreet voorbeeld hiervan zijn de 'coöperatieve bewegingsactiviteiten' (De Knop & Theeboom, 2001). Coöperatief leren is een onderwijsmethode dat gebaseerd is op **samenwerking**, waarbij het bereiken van een **gemeenschappelijk doel** het centrale uitgangspunt vormt. Het bereiken van dit doel kan enkel indien iedereen samenwerkt. De **motivatie** is echter individueel bepaald: iemand kan gemotiveerd zijn omdat sporten op zichzelf als aangenaam en belonend wordt ervaren (intrinsieke motivatie), of omdat er een beloning (cadeautje, compliment, status) aan gekoppeld wordt dat niet inherent verbonden is met het sporten (extrinsieke motivatie). Voorts zou coöperatief leren een stimulerend effect hebben op het verantwoordelijkheidsgevoel, sociale vaardigheden en zelfbeeld (Stokking, Erkens, Versloot & van Wessum, 2004). In deze context van sociale interdependentie lijken ons de traditionele agonale bewegingssporten in ploegverband, zoals voetbal en basketbal, het beste instrument om thuislozen sociaal te activeren.

3.2.2 Morele atmosfeer

De morele atmosfeer wordt bepaald door de waarden en normen die de organisatie (vereniging en begeleiders) uitdraagt naar de sporters. Het gaat hier concreet over de opvattingen over discriminatie, geweld, pesten, homofobie, vrijheid van meningsuiting en de hiërarchie tussen sporter en trainer (Moget & Weber, 2007). Fair play, sportiviteit en respect vormen dus belangrijke aandachtspunten binnen het bewegingsagogisch handelen.

Het begrip '**fair play**' heeft betrekking op 'het spelen volgens de bedoelingen van het spel, zoals die in de formele regels zijn neergelegd, maar tegelijkertijd ook in informele zin' (Buisman in Steenbergen & Vloet, 2007: 21). Het accent ligt dus niet alleen op het winnen van een wedstrijd, maar zit ook in de onderlinge omgang en de gelijkheid van kansen. In de sportliteratuur wordt er respectievelijk gesproken over formele en informele fair play.

Formele fair play omvat het zich houden aan de geschreven regels om het spel en de wedstrijd zo eerlijk mogelijk te laten verlopen. Deze regels zijn voor elke sportdiscipline verschillend en het belang ervan dient, zowel door sporters als trainers, bewust te worden uitgedragen. Dit uit zich in het zich willen (attitude) en kunnen (kennis en vaardigheid) houden aan de regels. **Informele fair play** kan in zekere zin worden beschouwd als een verbreding van het begrip formele fair play en heeft betrekking tot de ongeschreven regels of gedragsnormen. Het zijn regels die niet zijn vastgelegd in het 'regelboekje', maar die wel als fair of unfair gedrag bestempeld kunnen worden. Concrete voorbeelden hiervan zijn: de tegenstander gelijke winst- en startkansen garanderen; de inspanning om een zo goed mogelijk resultaat te behalen; persoonlijke zelfbeheersing; anderen de kans te geven om mee te doen aan het spel. Informele fair play heeft dus betrekking op 'het handelen in de geest van de wedstrijd'. Dit voegt iets toe aan de formele, noodzakelijke voorwaarden van de sportwedstrijd en is in moreel opzicht van belang (Steenbergen & Vloet, 2007; Sportzorg, 2009).

Naast fair play zijn ook **sportiviteit en respect** belangrijke aandachtspunten. Deze vormen volgens Steenbergen en Vloet (2007) de basis van fair play en beperken zich niet enkel tot wat er binnen de sportactiviteit gebeurt. Het richt zich bijvoorbeeld ook op de wijze waarop supporters zich langs de lijn gedragen, hoe de tegenstanders worden ontvangen en hoe de sporters zich gedragen in de douche of kantine.

Fair play, sportiviteit en respect zijn **zowel een individuele als een organisatorische verantwoordelijkheid**. Het ontwikkelen van een 'Sportiviteit- en Respectbeleid' zorgt ervoor dat fair play ingebed wordt in de organisatie of vereniging. Dit kan door ervoor te zorgen dat sporters geïnformeerd worden over de spelregels, dat een goede scheidsrechter de wedstrijd leidt, dat de trainer/begeleider het goede voorbeeld geeft en dat sportiviteit ook daadwerkelijk gestimuleerd wordt. Kortom: trainers, begeleiders, spelers, scheidsrechters en supporters hebben allemaal een actieve rol in de stimulering en handhaving van fair play (Sportzorg, 2009).

3.2.3 Motivacioneel klimaat

Naast het creëren van een sociale leersituatie en de aandacht voor een morele atmosfeer, is ook het motivacioneel klimaat een belangrijk aandachtspunt binnen het bewegingsagogisch handelen. Dit heeft voor een groot deel te maken met de **trainingsstijl** van de begeleider.

De relatie tussen trainer/begeleider en sporter is doorgaans hecht en intens, maar tegelijkertijd gebaseerd op een ongelijke machtsverhouding. Bovendien is er naast een sporttechnische relatie sprake van een pedagogische relatie. Dit houdt in dat er sprake is van een eenzijdige afhankelijkheid. Wanneer de trainer/begeleider zijn macht bewust of onbewust misbruikt, kan een situatie van extreme afhankelijkheid ontstaan. De sporter is dan niet langer in staat zelfstandige beslissingen te nemen (Moget & Weber, 2007). Relevant hierbij is ons inziens de praktische beschrijving van methodische en didactische regels van het omgaan met maatschappelijk kwetsbare jongeren die Theeboom en De Knop (2001) formuleren. Opmerkelijk hierbij zijn de overeenkomsten met 'de pijlers van empowerment' van Van Regenmortel et al. (2006).

Het gaat hierbij om het stimuleren van een **positief zelfbeeld** door het hanteren van een positieve aanpak, waarbij wordt uitgegaan van datgene dat de jongeren reeds kennen; het hanteren van een directe en open **communicatiestijl**, waarbij er ruimte is voor inspraak van de jongeren; het opbouwen van een **vertrouwensrelatie**, waarbij vooral duidelijkheid en het hebben van een consequente houding de voornaamste eigenschappen zijn; het zich richten tot alle jongeren; het voortdurend **motiveren**, bijspringen en inspelen op onverwachte situaties; het vooral **praktisch** werken zonder al te veel te discussiëren; het benadrukken van een **sfeer** van gezelligheid en ontspanning; het behouden van zijn eigen persoonlijkheid door zichzelf te blijven; het verhogen van **zelfwerkzaamheid** door de jongeren mee te betrekken bij de planning en organisatie; het hanteren van **spelregels** die logisch voortvloeien uit de situatie en het aanbieden van uitdagende, statusbevestigende en **spannende activiteiten**.

In het laatste deel van dit theoretisch kader staan we stil bij 'The Homeless World Cup' (HWC). Dit activeringsinitiatief richt zich specifiek op de dak- en thuislozenpopulatie en is de laatste jaren uitgegroeid tot een internationaal fenomeen.

3.3 The Homeless World Cup

The Homeless World Cup is een straatvoetbaltornooi voor (ex-)daklozen en (ex-)druggebruikers vanuit de hele wereld. Initiatiefnemers Mel Young en Harald Schmied zochten in 2001 een manier waarop thuis/daklozen over de grenzen heen met elkaar konden communiceren. Voetbal leek hen hiervoor het beste communicatiemiddel. Het startschot werd twee jaar later in Gatz te Oostenrijk gegeven. Zweden (2004), Schotland (2005), Zuid Afrika (2006), Denemarken (2007) en Australië (2008) volgden. Het aantal deelnemende landen neemt elk jaar toe. In 2008 deden er teams mee uit achtenveertig verschillende landen, waaronder België.

Elk land kan deelnemen aan het toernooi, maar staat zelf in voor de samenstelling van het team. De enige **voorwaarden** die de organisatie oplegt is dat de spelers begeleid worden door een

betrouwbare organisatie die ervaring heeft met de thuis/daklozenpopulatie; de deelnemers moeten minimum de leeftijd van zestien jaar hebben en dakloos (geweest) zijn in overeenstemming met de definitie van dak- en thuisloosheid in eigen land. Dit betekent dat zowel asielzoekers zonder verblijfsvergunning, als mensen die in behandeling zijn voor een drugs- of alcoholverslaving en dakloos zijn geweest in de voorbije twee jaar, als de feitelijke en residentiële daklozen mogen deelnemen aan het tornooi. Tot slot mogen de deelnemers nog nooit hebben deelgenomen aan The Homeless World Cup (HWC, 2009).

De Homeless World Cup gebruikt voetbal als trigger om dak- en thuislozen aan te zetten om hun leven te veranderen. Hun missie is **het verminderen van de dak- en thuisloosheid op wereldniveau**. Dat ze naar eigen zeggen daarin goed bezig zijn, wordt beschreven op hun website: "*The impact is consistently significant year on year with 73% of players changing their lives for the better by coming off drugs and alcohol, moving into jobs, education, homes, training, reuniting with families and even going on to become players and coaches for pro or semi-pro football teams ...*" (HWC, 2009). Na enig zoekwerk vinden we de onderzoeksrapporten waarop het bovenstaande citaat is gebaseerd. Deze rapporten geven echter geen bijkomende informatie over de gebruikte onderzoeksmethodologie en data-analyse. Ook hoe de concepten zoals 'motivatie' en 'sociale relaties' geoperationaliseerd zijn, worden niet toegelicht³.

Ook Sherry (2007) onderzocht de impact van The Homeless World Cup 2006 van het Australische team op hun levenssituatie (intrinsiek en structureel). Ze bevroeg de respondenten voor en zes maanden na hun deelname. Op welke manier deze respondenten bevroegd werden is niet duidelijk, al vermoeden we dat dit door middel van mondelinge interviews is gebeurd. In het rapport worden de resultaten immers gepresenteerd "*in the participants own words ...*" (Sherry, 2007, p.8). Ook hier vinden we geen informatie over hoe de concepten zoals 'zelfvertrouwen' en 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' meetbaar gemaakt zijn en hoeveel respondenten (N) er in het onderzoek betrokken werden. In ieder geval komt ook Sherry tot de conclusie dat alle deelnemers (100%) na hun deelname aan The World Homeless Cup hun woonsituatie hebben verbeterd; 15% een studie hebben aangevat, 75% een betere relatie met hun familie hebben en 25% een beter contact hebben met hun kinderen.

Deelname aan de Homeless World Cup zou, volgens deze auteurs, bijdragen aan het herankeringsproces van thuis-/daklozen. We toetsen deze hypothese in het volgende deel aan een empirisch onderzoek.

3 Bijlage 3: een overzicht van de resultaten 2004-2007

1. Onderzoeksopzet

Het onderzoek gebeurde in opdracht van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' te Antwerpen-Noord. Dit project richt zich tot rondhangende druggebruikers in de Atheneumbuurt, meer bepaald op het De Coninckplein. In wat volgt bespreken we de situering, de onderzoeksvragen, de methodologie en de populatie, de analyse en de verwerking van het onderzoek.

1.1 Situering van het onderzoek

Bondeel (in Decorte et al., 2004) omschrijft de buurt van het De Coninckplein als een traditionele stationswijk, op de grens met de middeleeuwse stadskern, het stationsgebied en drie volkswijken (Seefhoek, Stuivenberg en Oud Borgerhout). Het is een wijk waar één op de drie gezinnen kansarm is en waar er relatief weinig 'gewoond' wordt. Slecht onderhouden handels- en horecapanden, leegstaande woonhuizen, de aanwezigheid van huisjesmelkers en de uitbuiting van asielzoekers geven de buurt een negatief imago. Het De Coninckplein wordt door de media en door buitenstaanders geassocieerd met de aanwezigheid van druggebruikers, dealers, prostituees, marginalen, kansarmen, illegalen, criminelen en vluchtelingen. In een onderzoek van de Universiteit Gent naar drugs en overlast, een onderzoeksprogramma ter ondersteuning van de federale beleidsnota drugs (2004: 219-120) werd na een participerende observatie de 'gang van zaken' op het De Coninckplein als volgt omschreven: *"In onze dagelijkse omgang met druggebruikers op en rond het De Coninckplein werden we regelmatig geconfronteerd met verbale en fysieke agressie onder druggebruikers. Hoogoplopende discussies mondden soms uit in vechtpartijen naar aanleiding van heel concrete voorvallen (doktersvoorschriften, geleend geld...)"*. In hetzelfde onderzoek stellen de druggebruikers dat men enkel nog maar contact heeft met het drugsmilieu en dat men op het plein blijft komen omdat men de moeite niet wil doen om zich opnieuw te integreren in 'de andere wereld'. Men voelt zich niet meer in staat om de regels van de andere wereld te integreren in de huidige leefwereld en men valt meer en meer terug op de wereld van het De Coninckplein. De druggebruikers geven zelf aan dat de enige manier om deze cirkel te doorbreken erin bestaat er zelf uit te stappen, door te stoppen met gebruiken en op deze manier het plein zoveel mogelijk te vermijden (Decorte, et al., 2004).

De groep druggebruikers kampt daarenboven met een multiproblematiek (drank- en druggebruik, thuisloosheid, prostitutie, problemen op administratief, sociaal, financieel en juridisch vlak) en heeft hierdoor weinig mogelijkheden om op zelfstandige basis actief te participeren aan het maatschappelijk gebeuren. Tevens zorgt deze groep voor een deel van de overlast in de buurt. Om deze problematiek aan te pakken startte de Antwerpse drughulpverlening in 2004 met het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' (AHKD). Het doel van dit project is enerzijds de druggebruikers uit hun 'lethargie' te halen, anderzijds het inperken van storend rondhanggedrag (Donckers, Martens, Tuteleers & Wellens, 2007). Om deze doelen te bereiken ontwikkelde AHKD een laagdrempelig activiteitenaanbod, zoals vrijdagnamiddagactiviteiten, een vrouwenclubje, een spuitepatrouille, kunstprojecten en een voetbalproject.

Het voetbalproject heeft intussen internationale allures gekregen door de deelname aan The Homeless World Cup (HWC) in 2008 te Australië. Het is in deze context dat AHKD, via de Wetenschapswinkel Brussel, de volgende onderzoeksvraag stelde: "Wat is de invloed van de HWC op de sociale situatie van de deelnemers?". Het doel van het onderzoek is dan ook een antwoord te formuleren op deze vraag. Anderzijds hopen we via dit onderzoek te komen tot betere inzichten over sport als vorm van sociale activering bij thuislozen⁴.

1.2 Onderzoeksvragen

Op basis van de onderzoeksvraag die AHKD formuleerde en de literatuurstudie, formuleerden we twee centrale onderzoeksvragen:

- 1) **Wat is de methodologische en didactische omkadering van het bewegingsagogisch handelen binnen het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers'?**
Welke methodieken worden gebruikt om tot sportstimulering te komen?; In welke mate zijn deze methodieken specifiek voor het sociaal-bewegingsagogisch handelen?; En in welke mate zijn deze specifiek voor de doelgroep?
- 2) **Wat is de impact van the Homeless World Cup op de levenssituatie van de deelnemers?** Wat is het sociaal-psychologisch profiel van de deelnemers?; Wat is hun motivatie om in het activeringsproject te stappen?; Brengt het activeringsproject veranderingen teweeg in de levenssituatie van de deelnemers?; Zijn deze veranderingen intrinsiek (zelfbeeld, maatschappelijke verantwoordelijkheid, sociale vaardigheden) of structureel (huisvesting, sociaal netwerk, alcohol-druggebruik, arbeid) van aard?

1.3 Onderzoeksmethodologie en -populatie

Aangezien het onderzoek situaties en gebeurtenissen tracht te beschrijven en te interpreteren, kunnen we ons onderzoek als kwalitatief bestempelen. Bovendien gebeurt de dataverzameling binnen een duidelijk afgebakend kader, namelijk de intentionele en effectieve deelnemers aan de HWC binnen de werking van AHKD. Een **casestudy** is dus het meest geschikte onderzoeksontwerp. Zoals vermeld staan twee onderzoeksvragen in het onderzoek centraal. Om op deze vragen een antwoord te formuleren, splitsten we het onderzoek op in twee deelonderzoeken.

- 1) **Een kwalitatief onderzoek naar de gebruikte methodieken in het voetbalproject van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers'**: De respondenten betreffen hier de 'bevoorrechte getuigen'. Hieronder verstaan we de personen die nauw betrokken waren bij de begeleiding en organisatie van het voetbalproject. We stelden aan vier betrokkenen de vraag om deel te nemen aan het onderzoek en kregen hierop een volledige respons. We kozen voor diepte-interviews aan de hand van een topiclijst⁵.

4 *Bijlage 4*: planning van het onderzoek

5 *Bijlage 5*: topiclijsten bevoorrechte getuigen

- 2) **Een kwalitatief onderzoek naar de impact van The Homeless World Cup op de levenssituatie van de deelnemers:** De respondenten betreffen hier de personen die deelnamen aan HWC of de intentie hiertoe hadden. Via AHKD kregen we een anonieme lijst van de personen die effectief hebben meegedaan aan HWC en van de personen die de intentie hiertoe hadden, maar niet werden geselecteerd. In het totaal hadden we zesentwintig potentiële respondenten. Via een enkelvoudige aselechte steekproef (random 3) stelden we de onderzoekspopulatie samen. In het geval van non-respons selecteerden we de volgende persoon enzovoort. Uiteindelijk kwamen we tot een totaal van negen respondenten: vijf respondenten namen deel aan HWC, de andere vier niet. Ook hier opteerden we voor het gebruik van diepte-interviews met een topiclijst als richtingaanwijzer⁶.

In het totaal werden er dertien diepte-interviews afgenomen. Omwille van de beperkte tijd interviewden we alle respondenten na de deelname aan HWC (na december '08). De interviews hebben dus vooral een reflecterend karakter. Een bijkomend probleem dat we moesten omzeilen, was het feit dat de respondenten gefilmd waren tijdens hun HWC-traject. Om te voorkomen dat de antwoorden op onze vragen beïnvloed zouden worden door de tv-uitzendingen, trachtten we alle respondenten te interviewen voor de start van de tv-reeks (voor 6 april '09). We zijn hier echter maar gedeeltelijk in geslaagd: drie interviews vonden plaats tijdens de eerste week van de uitzending. Dit had niet zozeer een effect op de inhoud van de antwoorden, maar er werd wel vaak naar verwezen: *"seg, ge had maar moeten kijken, want dan zou ge die vraag nie meer hoeven stellen"* of *"ja maar, als ge een paar weken wacht, kunt ge het zelf zien hoe de selecties verliepen"*. Bovendien moesten we ook als onderzoeker onze objectiviteit waarborgen. Daarom hebben we niet naar de tv-reeks gekeken en geen perspublicaties gelezen.

1.4 Thuislozen als onderzoekspopulatie

We sluiten ons aan bij de ervaring van Van Regenmortel et al. (2006) dat thuislozen geen vanzelfsprekende onderzoekspopulatie vormen. Allereerst is er uiteraard het gegeven dat ze moeilijk traceerbaar, bereikbaar en/of aanspreekbaar zijn. Het 'ontraceerbare karakter' van de populatie ondervonden we vooral bij de personen die uiteindelijk niet hebben deelgenomen aan HWC. Deze mensen stonden namelijk niet meer in contact met AHKD. Omwille van de beperkte tijd was het ook niet haalbaar om deze mensen zelf op te sporen.

Bovendien leek het ons aangewezen om een vertrouwensband met de respondenten op te bouwen vooraleer we de vraag tot medewerking stelden. Door het actief bijwonen van de voetbaltrainingen (naar aanloop van HWC '09) konden we op een informele manier werken aan een vertrouwensband. We hebben dus mee gevoetbald, gelachen en gepraat over alledaagse dingen. Hierdoor was het ook niet moeilijk om de geselecteerde respondenten te overtuigen om deel te nemen aan het onderzoek. Daarenboven kregen we door deze participerende observatie een beter beeld van het bewegingsagogisch handelen. Deze indrukken vormden een belangrijke inspiratiebron bij de samenstelling van de topiclijsten.

6 Bijlage 6: topiclijst deelnemers

We hebben bewust gekozen om deze participerende observatie niet in een wetenschappelijke vorm te gieten. Het was immers belangrijk dat we op een ontspannen en spontane manier met de onderzoekspopulatie kennis konden maken.

Vooraleer we konden beginnen met de interviews, moesten eerst afspraken gemaakt worden. Het is nu eenmaal eigen aan de thuislozenpopulatie dat ze hun leven inrichten zonder agenda. Gelukkig waren al onze respondenten wel telefonisch bereikbaar, maar het maken van afspraken vormde wel een probleem. Om dit euvel gedeeltelijk op te vangen hebben we altijd afspraken gemaakt in dezelfde week van de voetbaltraining. Bovendien stuurden we hen een herinnering per sms op de dag van het interview. Soms werd dan een ander moment vastgelegd, maar vaak gingen de interviews gewoon door. Slechts twee respondenten daagden, ondanks de herinnering, niet op.

De interviews werden afgenomen in de leefwereld van de respondenten: thuis, op café, op straat of in een rustige ruimte die AHKD ter beschikking stelde. Bovendien benadrukten we telkens dat het interview op elk moment beëindigd kon worden. Wanneer de respondent aangaf om niet verder te willen ingaan op bijkomende vragen, zoals gerechtelijke feiten of jeugdervaringen, werd hier niet verder op aangedrongen.

1.6 Analyse en verwerking

Om de verwerking en de analyse van de interviews te vergemakkelijken, vroegen we elke keer of we het interview mochten opnemen met een digitale dictafoon. Geen enkele respondent maakte hiervan een probleem.

Alle interviews werden achteraf volledig en letterlijk uitgetypt. Dit is belangrijk om het specifieke karakter van de thuislozenpopulatie tot zijn recht te laten komen. Vervolgens werden de tekstfragmenten geschrapt die niet relevant waren voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen. De overgebleven tekst werd gelabeld op fragmentniveau. Deze kwalitatieve manier van analyseren laat ons toe te werken met de alledaagse natuurlijke taal om zo dicht mogelijk bij de gewone sociale en persoonlijke werkelijkheid te blijven (Baarda, De Goede & Teunissen, 2005). Om deze reden maken we in de rapportage gebruik van letterlijke citaten uit de interviews.

Om de anonimiteit van onze respondenten te waarborgen, maken we in de rapportage tevens gebruik van fictieve namen. Sommige respondenten vroegen ons expliciet hun 'schuilnaam' zelf te kiezen. Dit vormde uiteraard geen probleem.

2. Onderzoeksresultaten

In wat volgt toetsen we het theoretisch kader aan het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' (AHKD) en hun deelname aan de Homeless World Cup (HWC) 2008. We bespreken achtereenvolgens: de situering van AHKD binnen het activeringsdiscours; het sociaal-psychologisch profiel van de onderzoekspopulatie; de manier waarop AHKD een krachtgerichte hulpverlening realiseert; het methodisch en didactisch kader van het bewegingsagogisch handelen; en de veranderingen in de levenssituatie van de respondenten.

2.1 De situering van het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' binnen het activeringsdiscours

Het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' (AHKD) is een initiatief van de stad Antwerpen en kadert in het federaal grootstedenbeleid. Jaarlijks sluit de federale regering overeenkomsten af met een aantal steden om de negatieve dynamiek in achterstandswijken om te keren. Binnen de richtlijnen die de overheid formuleert, kunnen de steden zelf bepalen welke projecten ze opzetten. Het gaat hier om een geïntegreerde ontwikkeling van de wijken in de stad, een levenskrachtige lokale economie, een sterke sociale cohesie, een gezonde stad in een gezonde omgeving en een beter woonaanbod. AHKD situeert zich onder de richtlijn 'een sterke sociale cohesie' en valt onder de regie van het 'Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen'. In de periode van 2004-2007 nam VZW De Sleutel de uitvoering van het project op zich. Vanaf het werkjaar 2008 werd het project ingebed in VZW Free-Clinic.

Concreet richt AHKD zich tot het bestrijden van overlast in de buurt door de rondhangende druggebruikers te activeren. Van bij aanvang werd reeds duidelijk dat een arbeidsgerichte activering bij deze groep niet mogelijk is: *"... Die gasten hebben ne zware, complexe problematiek zodat zelfs een laagdrempelig tewerkstellingsproject nog te moeilijk is ..."* (Bevoorrechte getuige 1). Door actief aanwezig te zijn in de buurt, kwam AHKD tot de conclusie dat de ontwikkeling van vrijetijdsactiviteiten hiervoor de beste manier is. Tegelijkertijd tracht AHKD de integratie te bevorderen tussen alle groepen die gebruik maken van de buurt: de rondhangende druggebruikers (primaire doelgroep), de buurtbewoners (secundaire doelgroep) en de professionele partners (tertiaire doelgroep). Dit wordt concreet vertaald in de volgende werkdoelen:

- Prioritaire doelgroep: op een zinvolle manier praten over allerlei levenservaringen; het verhogen van het welbevinden en verantwoordelijkheidsgevoel; samen tijd doorbrengen in groep. In eerste instantie was het voetbalproject enkel gericht op de rondhangende druggebruikers. Maar naarmate een deelname aan de HWC een concreter karakter kreeg, werd de doelgroep uitgebreid met mensen die niet in de Atheneumbuurt gehuisvest zijn en waarbij de problematiek van een andere aard is dan een drugverslaving.

- Secundaire doelgroep: ondersteuning van en deelname aan lokale buurtgebonden initiatieven. Dit houdt enerzijds in dat de prioritaire doelgroep kan participeren aan lokale initiatieven. Anderzijds zijn de activiteiten van AHKD ook toegankelijk voor de secundaire doelgroep. De bevoorrechte getuigen geven aan dat deze doelgroep niet betrokken was bij het voetbalproject.
- Tertiaire doelgroep: het in contact brengen met voor de buurt relevante professionele partners, zoals de laagdrempelige drughulpverlening en organisaties die actief zijn in het opbouwwerk. In het kader van het voetbalproject werd er een samenwerkingsverband aangegaan met het CAW Metropool (inloopcentrum De Vaart en Straathoekwerk), Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en Buurtsport Antwerpen. Zij ondersteunden het project voornamelijk op logistiek en financieel vlak.

Wanneer we naar de ideologische wortels kijken die aan de basis liggen van het activeringsproject, komen we tot de vaststelling dat het project zowel disciplinerende, moraliserende als emanciperende elementen bevat: *"We proberen met die gasten overdag bezig te zijn, hen te prikkelen om meer te doen dan rondhangen en gebruiken. De achterliggende bedoeling is eigenlijk dat we deze groep proberen te integreren in de wijk waarin ze rondhangen. Door een daginvulling te organiseren proberen we de overlast die ze bezorgen te verminderen ..."* (Bevoorrechte getuige 1). Het gaat hier dus zowel om het bestrijden van overlast, het overbruggen van de kloof tussen de druggebruikers en de buurtbewoners als het beogen van een persoonlijke ontplooiing van de primaire doelgroep. Omwille van de complexe problematiek van de doelgroep zijn de activeringsmaatregelen welzijnsgericht, met sociaal-culturele en maatschappelijke participatie als centraal uitgangspunt (sociale activering).

2.2 Sociaal-psychologisch profiel van de onderzoekspopulatie

In het theoretisch kader werd duidelijk dat er verschillende termen worden gehanteerd om de specificiteit van de doelgroep aan te duiden, waardoor er begripsverwarring kan ontstaan. Daarom schetsen we in wat volgt een sociaal-psychologisch profiel van de deelnemers van het voetbalproject.

2.2.1 Relationale en persoonlijke factoren

Traumatische jeugd

Alle respondenten kampten met een moeilijke jeugd, gekenmerkt door een slechte verstandhouding met de ouder(s) of voogd, mishandeling, echtscheiding of overlijden van één van de ouders. Bij de meerderheid is er sprake van een combinatie van deze aspecten: *"... al van 'k heel jong was, zijn mijn ouders gescheiden ... Ik ben dan opgegroeid bij mijn grootouders. Die hadden het heel moeilijk da mijn moeder een kind had van een Noord-Afrikaan... 'k heb veel racistische verwijten (van hen) gekregen... en dan 2 jaar daarna is mijn moeder gestorven, ... ik mis ze nog elke dag ..."* (Nic, 35 jaar).

"Ik was 2 jaar da mijn moeder van mijn vader wegging met dat die altijd dronk en zo, en euh, alles verkocht en dan is mijn moeder daarvan weggegaan. ... En heeft ze ons bij familie gezet, maar ik ben bij de verkeerde familie terecht gekomen... die hebben mij mishandeld... Tot mijn 7 jaar ben 'k daar gebleven en dan ben 'k bij mijn moeder terug gekomen. ... maar ja dan euh, dan heb ik verkeerde mensen leren kennen in ons straat... en dan begon het eh, met stelen of dit en dat en van eigens is dat nog erger geworden ... en op 14 jarige leeftijd ben 'k in Mol terecht gekomen. En daar heb ik alles van drugs leren kennen en dan is 't bergaf gegaan met mij ..." (Pablo, 46 jaar).

Ongeveer de helft van de respondenten werd in hun puberteit geplaatst in een instelling. Een problematische opvoedingssituatie en/of het plegen van criminele feiten vormden hiervoor een aanleiding. Één respondent vroeg echter zelf om een plaatsing: "Vanaf mijn 16 jaar zijn mijn ouders uiteen gegaan en 'k kon nie verdragen da mijn moeder ging samenwonen met een vrouw... . En dan heb 'k zelf besloten om ergens anders te gaan wonen...'K ben dan uiteindelijk in de Waaburg (jeugdinstelling) beland ..." (Simon, 30 jaar).

Verslaving en aanraking met justitie

Zes respondenten kamp(t)en met een drugprobleem. Deze bevroegden kwamen reeds in hun jeugd hiermee in contact: een "onschuldig jointje" of een "snuifke speed". Bij vier van deze respondenten mondde dit uit in een hardnekkige heroïneverslaving. Ze zijn reeds overgeschakeld op de synthetische drug methadon, vaak afgewisseld met perioden van herval en gecombineerd met een problematisch alcohol- en medicatiegebruik. Om hun verslaving te financieren en/of onder druk van vrienden, pleegden deze respondenten criminele feiten: diefstal, overval en (pogingen tot) doodslag. Vier respondenten hebben dan ook een aantal jaren in de gevangenis doorgebracht: "... 'k had gewoon da geld nodig ... in 't begin deed ik inbraken en dan had ge juist voor ene dag uw gerief, dus 'k deed wa ander dinges eh, ja, wa zwaarder: overvallen enzo.... Ik heb ook al een paar keer poging tot doodslag gehad door kopstoten te geven..." (Pablo, 46 jaar). Bovendien werden deze respondenten na hun vrijlating opnieuw veroordeeld wegens andere feiten: "... in totaal heb ik 7 jaar gezeten, den eerste keer 3 maanden, 5 maanden, 9 maanden en dan konden ze er nie meer me lachen en dan hebben ze gezegd 2 jaar en dan ik z'n dan een paar jaar daar geweest, 3 jaar en dan na 1 jaar nog eens 2 jaar ..." (Geert, 42 jaar). Echter, de afgelopen drie jaar zijn deze respondenten niet meer veroordeeld.

Een enkele respondent kampte jarenlang met een alcoholverslaving, wat leidde tot een onoverzichtelijke schuldenberg en resulteerde in dakloosheid: "... Ik logeerde meer bij ne vriend, maar 'k had ook nog nen eigen studio. Ik begon ook meer en meer te drinken, dus ik betaalde geen rekeningen meer. Ja, uiteindelijk ben 'k dieje dan kwijtgeraakt. En dan ben ik van jut naar haar geweest ... in opvangcentra, op straat ..." (Mario, 38 jaar).

Relaties en sociaal netwerk

Slechts twee respondenten hadden op het moment van de bevraging een relatie. Een redelijk aantal bevroegden heeft al meer dan één relatiebreuk achter de rug. In de meeste gevallen leidden deze breuken tot een neerwaartse spiraal met problemen op andere domeinen tot gevolg (huisvesting, schulden, verslaving): "...dan zijn we samen gaan wonen..., maar zij heeft alleen

getekend. En hup, ineens was die weg. Ik heb mijn gerief eruit gehaald, omdat 'k nen brief had gekregen dat 'k ofwel het appartement moest overpakken ofwel onmiddellijk vertrekken, wat 'k dus gedaan heb ..." (Stefan, 38 jaar).

Voor de twee respondenten met kinderen vallen de gevolgen van de relatiebreuk zwaar: conflicten rond alimentatie en moeizame bezoekenregelingen. *"... Ze (ex-vrouw) heeft mij gepest langs alle kanten en ik was daar machteloos tegen... Toen 'k in het opvangcentrum zat, konden m'n kinderen nie (om de twee weken) bij mij komen... Mijn zuster heeft toen aangeboden om ze bij haar te mogen zien, ze had nog een slaapkamer over. En Toen heeft m'n ex een klacht ingediend omdat ik zagezegd m'n kinderen verwaarloosde... Gelukkig zag de kinderrechtter da als een tijdelijke oplossing ..."* (Evert, 51 jaar). Deze respondenten geven bovendien aan dat hun kinderen de belangrijkste reden zijn om 'eruit te geraken'.

De contacten met familie, vrienden en kennissen verlopen bij een groot aantal respondenten zeer moeizaam. Het contact met ouders, zussen en broers is vaak gebroken of verloopt zeer sporadisch. De familieband van de weinige respondenten die nog wel contact hebben, is doorgaans zeer hecht: *"mijn moeder is me altijd blijven steunen ... (hierdoor) heb 'k altijd een huis gehad, ik ben nooit dakloos geweest ..."* (Pablo, 46 jaar).

Wat vrienden en kennissen betreft, vallen vooral de negatieve ervaringen op. *"Ik kan mijn vrienden op één hand tellen"* is een veel gehoorde uitspraak. De bevrageden voelen zich vaak verraden omdat ze in een crisissituatie niet op hen konden rekenen en/of brachten door een slechte invloed hen nog dieper in de problemen: *"... en dan ben 'k M. tegengekomen. En dan is 't slechter beginnen te gaan. Die was al serieus verslaafd aan de heroïne. Maar zij deed dan veel diefstallen en ja, we waren altijd tezamen, dus deed ik ook maar mee, eh ..."* (Geert, 42 jaar).

Gezondheid

Een kleine meerderheid kampt met gezondheidsproblemen. Twee respondenten hebben het expliciet over problemen op psychisch vlak, veroorzaakt door het jarenlange druggebruik of door mishandeling tijdens de jeugdijaren. De anderen worstelen vooral met fysieke ongemakken: rugverzwakkingen, artritis, long- en hartproblemen: *"... 'k heb een rugverzwakking en artrose, en dan kreeg ik allerlei medicatie. 'K heb da nie gepakt, buiten de pijnstillers. Maar daar ben ik ook mee gestopt, want da hielp op den duur nie meer, eh ..."* (Stefan, 38 jaar). Een opvallende vaststelling is dat enkele respondenten aangeven dat hun fysieke gezondheid achteruit is gegaan door hun deelname aan het voetbalproject: *"... ik heb veel afgezien, meer in de ziekenboeg gelegen, ik heb picuren gekregen en ik heb morfine gehad om toch te kunnen spelen, maar als ik het opnieuw kon doen en ik heb de pijn, ga ik da nie meer riskeren, absoluut nie ..."* (Nic, 35 jaar).

2.2.2 Structurele factoren

Onderwijs

Slechts drie respondenten beschikken over een diploma secundair onderwijs, waarvan één bevraagde een bijkomend diploma behaalde tijdens zijn verblijf in een opvangcentrum. Een vierde respondent volgde een technische opleiding in de gevangenis en behaalde hiervoor een getuigschrift. Een overgrote meerderheid heeft het middelbaar onderwijs vroegtijdig verlaten. "Ik had er geen zin meer in" en "het was mijn richting niet" worden vaak als redenen opgegeven. Een enkele respondent kan noch lezen noch schrijven: "... Ik heb nooit nie kunnen volgen op school, maar ik ging altijd over. Ik kon nie goe schrijven en lezen, da kon 'k allemaal nie perfect... . Maar psycholoog of psychiater da kan 'k wel schrijven, 'k heb da zoveel keer geschreven, ... da heb 'k geleerd door zelf boeken te pakken... maar ik ben nog altijd analfabeet, wacht zenne, 'k zal eens proberen het alfabet te zeggen (zingt een alfabetlied) ..." (Pablo, 46 jaar).

Werk

Slechts één respondent was op het moment van de bevraging aan het werk. Een tweede heeft wel vast werk, maar is met ziekteverlof. Opmerkelijk is ook dat één respondent actief is in het vrijwilligerswerk. De anderen hebben in het verleden "zo nu en dan; hier en daar" gewerkt. Ze werden vaak ontslagen wegens agressief gedrag, onwettige afwezigheid en/of diefstal: "... En dan heb ik efkes vast gewerkt, allee vast eigenlijk niet. Met den hogedrukreiniger en da deed ik eigenlijk heel gère. Maar de persoon waar dat 'k mee samenwerkte, diene zijn centen werden gestolen, dieje z'n pré. ... en ik heb mijn ontslag gekregen. Maar 'k had het echt nie gedaan..." (Stefan, 38 jaar); "Ik heb gewerkt als lasser met machines en in den GB, in de beenhouwerij... maar ja, altijd naar de vaantjes gedaan, eh, met die drugs, eh, onwettig afwezig, eh.... Heb dus nooit geen carrière opgebouwd ..." (Geert, 43 jaar).

Huisvesting

Op één respondent na, beschikken alle bevroegden over een woning. Een kleine minderheid woont in een sociale woning en krijgt professionele begeleiding. De anderen zijn doorgaans gehuisvest in een te kleine en slecht onderhouden woning en staan vaak op de wachtlijst voor een sociaal appartement: "... 'k wacht al nen tijd op een sociale woning. Da is hier geen doen meer. Ziet da nu? Da's hier veel te klein ... Ik woon hier echt nie graag ..." (Stefan, 38 jaar). Een enkele respondent verbleef op het moment van de bevraging in een opvangcentrum.

Opmerkelijk is dat acht respondenten in hun leven ooit dakloos zijn geweest. De aanleidingen hiervoor waren zeer uiteenlopend: uit het huis gezet door ouders of voogd, zelf weggelopen, schuldenproblematiek, na het verlaten van de gevangenis, na een relatiebreuk. "... Ik ben dakloos geweest, een tweetal jaar geleden, toen had de Bomma mij op straat gezet, voor de of ander reden. Da deed eigenlijk wel raar dat die mij van den ene dag op den andere buiten gezwierd ... " (Sydney, 23 jaar). Gemeenschappelijk zijn de negatieve ervaringen uit deze periode: "... als ge alleen op straat staat en ge kent niemand nie, is da heel moeilijk. Waar kan ik eten zoeken? Waar kan ik terecht om te gaan eten? Slapen? Ja, zo'n ding. ... Het is nen hele dag rondlopen op straat ..." (Mario, 37 jaar).

Inkomen

Het inkomen van alle bevroagden schommelt rond de armoedegrens (ongeveer 750 euro per maand)⁷. De respondenten die niet actief zijn op de arbeidsmarkt doen een beroep op werkloosheids-, bijstands-, of invaliditeitsuitkeringen. Het inkomen van een kleine minderheid wordt, vaak wegens schulden, beheert door welzijnsinstellingen zoals het OCMW en JAC. Deze respondenten krijgen wekelijks een vast bedrag waarmee ze eten, drinken en persoonlijke verzorging moeten bekostigen: " ... 'k heb consulenten en 'k krijg alle weken leefgeld, 75€ per week. Ge moet daar niet te zot meedoen zenne, want als mijn kaart van de gsm op is, kan ik nie bellen. Telkens als 'k iets nodig heb, kleren enzo, moet 'k da van die 75 € betalen..." (Evert, 51 jaar).

2.2.3 Institutionele factoren

In bijna al de interviews vinden we voorbeelden terug van administratieve en bureaucratische problemen: moeilijkheden met het regelen van domiciliëring en/of uitkering, geen raad weten met allerhande formele procedures, het niet weten van het bestaan van allerlei toelagen of speciale voordelen: "... Ge wilt vooruit in 't leven en ge begint naar een appartement uit te zien, maar dat valt vierkant tegen en ik had het gedacht dat ze mij aan 't lijntje hielden ..." (Evert, 51 jaar). Op het vlak van de algemene begeleiding in de sector zijn alle respondenten overwegend positief: "... Ze hebben hebben eigenlijk elke dag zitten pushen: elke dag moest 'k bellen voor ne studio enzo... Maar ergens is da wel goe dat die (maatschappelijk werkster) da heeft gedaan, want het werd wel tijd dat ik op mijn eigen benen ging staan ..." (Sydney, 23 jaar).

Uit de bovenstaande resultaten komt duidelijk het multicausale aspect van de problematiek naar voren. De respondenten kampen zowel met problemen op relationeel, persoonlijk, structureel en institutioneel vlak. Bovendien leidt het ene probleem tot een ander, met een cumulatie tot gevolg. Op het De Coninckplein vinden ze een plek waar ze zich thuis voelen: "... Ze zijn vooral op zoek zijn naar een thuis. Een basis waaraan je soms een hekel aanhebt, maar dat je toch niet kunt missen. Het is de verbondenheid dat ze (op het plein) zoeken ... ook omdat ze weten dat ze daar onder gelijken zijn. Op het plein kunnen ze iemand zijn ..." (Bevoorrechte getuige 2).

2.3 Situering van het voetbalproject

Op vraag van de doelgroep startte AHKD met een voetbalproject: "... op een gegeven moment waren er een aantal gasten die ne keer wilden gaan voetballen ... en daaruit is dan het idee gegroeid om een ploegske samen te stellen ..." (Bevoorrechte getuige 2). Maar trainen zonder het nastreven van een doel is bijzonder demotiverend. "Op de gewone voetbal is dat ook, ge traint in de week om in het weekend een wedstrijd te spelen. Als ge traint voor niks, dan blijft ge dat nie volhouden." (Trainer 2). Hierdoor groeide het idee om op zoek te gaan naar andere ploegen om af en toe een vriendenmatch te spelen.

⁷ De armoedegrens in België is gelijk aan 60% van de mediaan van het netto (gezins)inkomen, rekening houdend met het aantal personen in een gezin (Koning Boudewijnstichting, 2008).

Op een gegeven moment las het team van AHKD op het internet een aankondiging van de Homeless World Cup: *"natuurlijk was da in 't begin een ver-van-ons-bedshow, vooral het financiële en organisatorische aspect dan. We hadden zoiets van: 'da krijgen we nooit rond'."* (Bevoorrechte getuige 1). Om dit euvel op te vangen stelde AHKD een stuurgroep met partners uit de sector samen (CAW Metropool, Buurtsport Antwerpen, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, UZ Antwerpen). Deze achterban zorgde voor ondersteuning op logistiek, financieel en medisch vlak.

Bovendien werd het idee om deel te nemen aan HWC opgevangen door een televisieproductiehuis, die daar wel een televisieprogramma in zag. Vanaf toen is alles in stroomversnelling gegaan. Een bekende voetballer werd peter van het project en door het verspreiden van flyers en een gerichte research van het televisieproductiehuis werd er een basisploeg samengesteld. *"Het is wel zo dat er gasten op de trainingen zijn gekomen waarmee wij nooit in contact waren gekomen als de tv-ploeg ze nie had opgesnord ..."* (Bevoorrechte getuige 1). Niet het voetballen op zich, maar de mogelijke deelname aan HWC en de belangstelling van de media, vormde voor een overgrote meerderheid van de onderzoekspopulatie de doorslaggevende reden om zich te blijven engageren. *"Ja, Australië ... wie wilt daar nu nie naartoe? ... da's voor iedereen toch nen droom?"* (Sydney, 23 jaar); *"... Ik zie dat als een missie om vooruit te komenJa, en om de mensen te waarschuwen, om te zeggen kijk naar mij, het kan iedereen overkomen. Ik ben ne gewone werkende mens geweest en in ben in de miserie geraakt."* (Evert, 51 jaar). Desalniettemin ervaarde een kleine meerderheid van de onderzoekspopulatie na verloop van tijd daadwerkelijk plezier aan de wekelijkse voetbalmomenten: *"ja, 'k had iets om naar uit te kijken, eh ... en ik zag ook wel da'k den techniek steeds beter onder de knie kreeg ... 't was ne keer iets anders dan den hele dag thuis zitten ..."* (Stefan, 30 jaar).

Net voor het vertrek naar Australië kregen vier geselecteerden slecht nieuws te horen. Zij kregen omwille van hun strafrechterlijk verleden geen visum voor Australië. Dit was voor hen een zoveelste tegenslag om te verwerken: *"...t Had schoon kunne zijn, eh ... da's nen droom da ze hebben afgepakt, eh ... 'k was er verleden jaar bijna elke dag mee bezig. ... ik zeg het, mijne wereld is ingestort, eh ..."* (Geert, 43 jaar). Ook voor het team van AHKD was dit een harde noot om te kraken, *"want uiteindelijk waren het net die gasten die dit het hardste nodig hadden ..."* (Bevoorrechte getuige 2).

2.4 Een krachtgerichte basishouding in het bewegingsagogisch handelen

In het theoretisch kader werd duidelijk dat een hulpverleningsrelatie gekenmerkt wordt door ongelijkheid. Vooral de relationele ongelijkheid wordt door de hulpvrager als problematisch ervaren. Voor AHKD betekent dit een constante evenwichtsoefening tussen afstand en nabijheid: *"... We zijn een stuk van het decor (van het plein) dat ze kunnen gebruiken of niet.. We moeten dat ook blijven, want vanaf het moment dat we helemaal mee in hun gedrag stappen, is het voor hen niet helemaal duidelijk wie we zijn en wat we doen ..."* (Bevoorrechte getuige 2). In de volgende paragrafen bekijken we hoe AHKD een krachtgerichte basishouding in het voetbalproject realiseert. We gebruiken hierbij de pijlers van empowerment als uitgangspunt (zie p. 14).

1. Het creëren van een keuzeperspectief en actorschap

Doordat thuislozen geen hoopvol toekomstperspectief hebben, zijn ze vaak ongemotiveerd om hun situatie aan te pakken. Daarom dienen thuislozen in de eerste plaats als persoon positief gestimuleerd te worden: " ... Door de activiteiten proberen we de gasten te prikkelen en te kijken naar wat ze nog kunnen of wat ze nog kunnen leren ... en dan gaan die gasten ontdekken: 'ik had niet gedacht dat ik dat nog ging kunnen of amaai, vroeger kon ik dat beter'..." (Bevoorrechte getuige 1). Bovendien geven de bevoorrechte getuigen aan dat dit enkel lukt wanneer de activiteiten gelinkt zijn aan de interesses van de doelgroep en dat hun deelname vrijwillig is. "We hebben gezegd: 'gasten, we gaan voetballen en 't zou tof zijn als ge meedoet, maar als ge niet meedoet: even goei vrienden' ..." (Bevoorrechte getuige 2). Opvallend is ook dat een overgrote meerderheid van de bevroegde deelnemers in het verleden op regelmatige basis heeft gesport: "... Ik heb vroeger vanalles gedaan: voetballen, zwemmen, basketten, fietsen, skateboarden, pingpongen enzo ... maar ja, toen ben 'k door in de problemen te geraken daarmee gestopt, tot vorig jaar eigenlijk ... " (Simon, 30 jaar) - "... ik deed korfbal, zaalvoetballen, ja,... ik deed aan sport, maar da heeft dan ook weer nen tijd stil gelegen, dus sinds vorig jaar doe ik weer af en toe aan sport. ... Maar voetbal was de hobby da'k altijd graag deed en nu nog ..." (Mario, 38 jaar).

2. Aandacht voor de beleving van thuisloosheid

De hulpverlening en ook de samenleving treden vooral disciplinerend en moraliserend op tegenover het waarneembare probleemgedrag van de thuislozen en staan te weinig stil bij de interne beleving van thuisloosheid. Het gebruik van de presentiemethodiek kan hiertoe bijdragen. In tegenstelling tot het straathoekwerk, hanteert AHKD deze methodiek vooral om een beeld te krijgen van wat er binnen de doelgroep leeft. Ze hebben echter geen hulpverleningsfinaliteit en zijn dus niet bezig om de doelgroep individueel toe te leiden naar andere hulpverleningsorganisaties, tenzij iemand daar expliciet om vraagt. "... We zijn er enkel voor da klein stukske daginvulling in hun vrijetijdsbesteding, komen er andere vragen dan verwijzen we door, ..." (Bevoorrechte getuige 1). De presentiemethodiek wordt door AHKD vormgegeven door veel in de buurt en op het plein aanwezig te zijn. Hierbij is het belangrijk dat de primaire doelgroep niet autoritair of dwingend benaderd wordt: "... het is niet dat ge heel actief naar die gasten kunt toestappen en zeggen: 'ik kom dit doen met u.' Nee, ge zit daar en ge wacht tot wat er komt ..." (Bevoorrechte getuige 2).

Bovendien geven de bevoorrechte getuigen aan dat het behouden van de eigen persoonlijkheid een belangrijke basis vormt voor een gelijkwaardige relatie: "ge moet blijven wie da ge zijt, allee, als ge onecht zijt dan komt ge nie geloofwaardig over en dat doorprikken die gasten, eh, ... en daar hebben ze gelijk in ..." (Bevoorrechte getuige 2); "Ook tijdens de trainingen moet ge u nie laten intimideren ... Tussen de lijnen is de trainer de baas en af en toe moet ge met uw vuist op tafel slagen, zo dwingt ge respect af, eh ..." (Trainer 2).

Doordat AHKD actief in de leefwereld van de primaire doelgroep aanwezig is, voelen ze ook heel goed aan met welke innerlijke problemen de groep kampt: "... die gasten hebben al zoveel negativiteit meegemaakt: niks is gelukt, alles wat ze vastpakken gaat kapot, alles wat ze proberen

mislukt." (Bevoorrechte getuige 2). Door het organiseren van activiteiten probeert AHKD hen het gevoel te geven iets waard te zijn. Bovendien werkt AHKD niet met vooraf gestelde doelen, maar werkt eerder doelgericht. Deze ingesteldheid is ook in het voetbalproject terug te vinden: *"... na de training, zaten we altijd samen en dronken we nog iets. Dan deden we een babbeltje en kijken we of we het gesprek kunnen sturen... (naar) de indrukken die de training (bij hen) heeft teweeggebracht ..."* (Bevoorrechte getuige 1). Deze bevoorrechte getuige geeft bovendien aan dat AHKD door deze manier van werken makkelijker tot een vertrouwensrelatie komt waar andere hulpverleners veel langer over moeten doen.

Maar voor buitenstaanders die geen ervaring hebben met de doelgroep, is het werken aan een vertrouwensrelatie een proces van lange adem. Dit blijkt uit het interview met de bekende voetballer die door het televisieproductiehuis aangesteld werd als hoofdtrainer: *"... 'k dacht in het begin dat 't wel allemaal vanzelf wel zou gaan, maar da's helemaal anders uitgedraaid. Ik had geen idee hoe 'k met die mannen moest omgaan ..."* (Trainer 1). Ook de respondenten geven aan dat de relatie met de hoofdtrainer nogal stroef verliep: *"Ge staat daar tegenover nen eerste klassevoetballer en wa moet ge daar tegen zeggen? Diene mens heeft alles. Hetgeen wat dat dieje allemaal heeft. Ik zou da ook allemaal willen, zenne. Met 5 verschillende auto's komen, met ne moto. Ik vind da zeker in ons kringen, ik weet nie wat de rest daarvan denkt, maar ik heb mijn bedenkingen erbij ..."* (Stefan, 38 jaar). Pas in Australië is de band tussen de deelnemers en deze bekende voetballer hechter geworden: *"... ja, in feite hadden we toen pas het gevoel van: 'da's onzen trainer, diene staat aan onze kant ..."* (Simon, 30 jaar).

3. Het voorkomen van desaffiliatie

De sociale contacten van de doelgroep beperken zich vaak tot het milieu van het De Coninckplein. We gaven reeds aan dat het plein voor deze groep een thuis vormt waaraan ze een bepaalde identiteit ontleen. Op het plein heerst er geen vaste hiërarchie zoals bij een bende: *"er niemand die op dat plein loopt die zegt: 'dit is de wet' ..."* (Bevoorrechte getuige 2). Er zitten wel verschillende groepen op het plein die op een bepaalde manier met elkaar communiceren. Maar er zijn ook mensen waar iedereen respect voor heeft: *"k heb nog altijd gezag op 't plein en als ik zeg: 't is gedaan, dan is 't gedaan'..."* (Pablo, 46 jaar). Uit het interview met deze respondent wordt ook duidelijk dat het plein een wereld op zich is met eigen waarden en normen: *"k heb er nen truc opgevonden da wij respect kunnen afdwingen in de buurt... . Er zijn hier bijvoorbeeld drie winkels die goeiekoop bier verkopen, dus wat doen wij: bij den tofste, daar gaan we al eens bier halen, en zo krijgen we da bier aan ne goeie prijs ... en die andere (winkels) lijden daaronder, eh... da hebben we naar onze hand kunnen zetten ..."* (Pablo, 46 jaar). Tegelijkertijd halen enkele respondenten aan dat het plein hen in een vicieuze cirkel houdt: *"... 't is ook dat daar gasten zitten die nog gebruiken en die zeggen dan: 'kom, ge krijgt da (drugs) gratis'. En da zijn gevaarlijke momenten, eh, ge moet dan nee kunnen zeggen en da lukt nie altijd ..."* (Geert, 43 jaar).

Om deze cirkel te doorbreken is het noodzakelijk om contacten buiten het persoonlijk netwerk te stimuleren. AHKD doet dit in hoofdzaak door activiteiten te organiseren in een omgeving dat niet gelinkt is aan het De Coninckplein, zoals het voetbalproject: *"voetbal de gemakkelijkste manier om contact te leggen. En zo leert ge nieuwe mensen kennen en daaruit ontstaan soms echte*

vriendschappen. ... Da was ook bij die gasten zo, allé ja, die hadden allemaal wel hun eigen problemen, maar door dieje voetbal kwamen die met elkaar op een andere manier in contact. ... Als den ene het wat moeilijk had, pepte den andere hem op ... Da was eigenlijk wel schoon om te zien ..." (Trainer 2). Ook de respondenten geven aan dat het voetbalproject hun horizon verruimde: "ge leert zo andere mensen kennen, eh ... en dan vertelt ge al ne keer uw problemen aan iemand anders en dan zegt den andere van: ja, maar 'k heb da zo opgelost'... en dan weet ge dat ook weer, eh ..." (Mario, 38 jaar).

4. Het stimuleren van positieve beeldvorming

Doordat de primaire doelgroep vaak door de samenleving als minderwaardig wordt behandeld, hanteren ze voornamelijk emotionele copingstrategieën, zoals agressiviteit, manipulatie en criminaliteit. Een oplossing hiervoor ligt onder andere in het bevorderen van integratie in de buurt: "... mensen terug een plaats geven in de omgeving waarin ze verblijven. En een plaats die niet alleen maar negatief is, maar ook positief kan zijn. Dat ze geaccepteerd worden door de buurt en de overheid. Dat ze niet voortdurend alleen maar dat opgejaagde gevoel hebben, maar dat ze ook een stukje innerlijke rust vinden zo van: 'het is leuk dat ik er ben'..." (Bevoorrechte getuige 2). Daarom stimuleert AHKD de doelgroep om actief te participeren aan het buurtleven. Zo verkochten ze samen met 'de gasten' hamburgers op het jaarlijks wijkfeest om zakgeld voor Australië te verdienen.

Maar destigmatiseren is echter een proces van lange adem: "... voor een stuk merken we wel dat de buurt anders naar de gasten begint te kijken, de problemen van het plein worden niet meer automatisch gelinkt aan onze gasten ... Maar het is niet zo dat alles in orde is, het is alleen iets genuanceerder ..." (Bevoorrechte getuige 1).

Alle respondenten geven aan dat de HWC bijdraagt tot een positieve beeldvorming van de thuis-en daklozenpopulatie: "... Da wordt georganiseerd voor aandacht van de buitenwereld te vragen, eh, om te zeggen van: 'zie, wij zijn dakloos geweest of nog en wij komen samen om plezier te maken en te laten zien dat we er niet alleen voorstaan'. En om een seintje te geven aan weet ik veel wie, aan de hogere pieten, van te zeggen van: ziet ge da, wij kunnen ook iets. Wij zijn geen sukkelaars ..." (Mario, 38 jaar). Ook de media draagt hierbij een grote verantwoordelijkheid. Door de negatieve berichtgeving wordt de buurt vaak geassocieerd met druggebruikers, marginalen en criminelen. Voor AHKD was dit één van de voornaamste redenen om in te gaan op de vraag van een televisieproductiehuis om het HWC-traject te filmen: "... (zo) krijgt de buitenwereld een ander beeld van die gasten, eh... zo van: 'hé, die mannen kunnen iets!' ..." (Trainer 2).

5. Handelen op maat van de doelgroep

Een positieve basishouding

Alle bevoorrechte getuigen verwijzen naar respect als basis voor een positieve houding. Dit betekent 'vanonderuit' werken en zeker niet veroordelen, "want die gasten zijn al duizend keer veroordeeld. ... We proberen altijd het positieve in de gasten te zoeken, zo van: 'jong, ge zijt goe bezig, maar probeer toch 'ns op dit en dat te letten, want daar loopt het een beetje fout'..." (Bevoorrechte getuige 2).

Bovendien geven de bevoorrechte getuigen aan dat een positieve houding bij de gasten zelf een belangrijk aandachtspunt is: "... ik respecteer je voor wie je bent en daaruit komt voort dat jij ook respect voor mij moet hebben ..." (Bevoorrechte getuige 1).

Deze positieve basishouding is ook terug te vinden in het voetbalproject. Omdat deelname aan het voetbalproject op vrijwillige basis gebeurt en het voor een kleine minderheid van de onderzoekspopulatie de eerste keer was dat ze in aanraking kwamen met voetbal, werden de deelnemers vanaf het begin positief gestimuleerd. Er werd besloten om de trainingen langzaam op te bouwen en dit op een plezierige manier: "*Ge moet zien dat ge van in 't begin tot einde de sfeer erin houdt, en niet van kom begin maar te spurten, en houd u mond en ga in de hoek, neen dat niet ...*" (Trainer 2). Deze bevoorrechte getuige geeft bovendien aan dat het gebruik van humor hierin zeer belangrijk is. De traditionele trainingsoefeningen werden daarom op een speelse en spannende manier ingevuld: "*ik laat twee gasten hun schoenveters aan elkaar vast maken en zo te laten lopen, en dan is de ene sneller dan de andere, ge ziet die dan vertrekken, de ander haakt af en sleurt die mee, waardoor de ene trager is dan de eerste en dan valt die en dan is 't echt lachen geblazen ...*" (Trainer 1). Door deze speelse accenten 'vergaten' de deelnemers het fysieke aspect van de oefeningen.

De bevoorrechte getuigen halen meermaals aan dat het voortdurend motiveren een belangrijk aandachtspunt vormde gedurende het hele voetbaltraject. De deelnemers hadden die ondersteuning ook wel nodig, omdat de ze dit vaak niet vonden in hun persoonlijk netwerk. In een 'normale' sportcontext hebben kinderen en volwassenen immers een hele entourage rond zich die hen constant ondersteunt en stimuleert. "... misschien zijn wij wel een beetje surrogaatouder geweest, zo van: 'komaan jongen, ge zijt vorige week nie geweest, ik weet da ge het wa moeilijk hebt, maar probeer er volgende week weer te zijn' ..." (Bevoorrechte getuige 2).

Participatie

Participatie verwijst naar de verantwoordelijkheid van de thuisloze bij het maken van keuzes en het oplossen van problemen. AHKD tracht de groepsprocessen zo veel mogelijk spontaan te laten verlopen: "... als er zich binnen een activiteit een agressief incident voordoet, dan proberen we dat eerst door de groep zelf te laten oplossen. We grijpen pas in als we voelen dat de groep het niet kan oplossen ..." (Bevoorrechte getuige 1). Vaak is dit op het moment zelf niet mogelijk omdat de spanning te hoog is opgelopen. Daarom brengt AHKD deze incidenten op een rustiger moment terug ter sprake.

Voetbal is een competitiesport in ploegverband met als gemeenschappelijke doel 'het winnen van een wedstrijd'. Dit doel kan enkel bereikt worden door samenwerking. Dit was in het begin zeker niet vanzelfsprekend: "*Ja, in het begin speelde iedereen voor z'n eigen, eh, da's logisch want ge wilt u laten zien enzo. Toen hebben de trainers gezegd dat voetbal een spel is dat gespeeld wordt in team en als ge geen passen kunt geven, kunt ge nie scoren ...*" (Sydney, 23 jaar). In het begin stonden de trainingen dan ook in het teken van samenspel: passen geven, posities inschatten en op elkaar inspelen.

Maar dankzij een teambuildingsweekend was er pas sprake van een hechte groep: *"buiten hunne habitat hebben ze samen dingen gedaan, samen leren leven, samen regels overtreden en de consequenties ervan gedragen en met elkaars frustraties leren omgaan ... op het einde vormde ze een echte klik ..."* (Trainer 2). Bovendien geven de bevoorrechte getuigen aan dat ze nooit op teambuildingsweekend zouden zijn gegaan als het televisieproductiehuis niet instond voor het financiële aspect.

Een gestructureerde hulpverlening

AHKD werkt slechts met vier regels: respect voor jezelf, respect voor anderen, respect voor het materiaal en respect voor de omgeving. *"... Hoe meer regeltjes je invoert, hoe meer je ze ook moet verdedigen van: 'nee dat mag niet en dat ook niet' ..."* (Bevoorrechte getuige 1). Bovendien kunnen alle andere regels, zoals 'het handelen in de geest van de wedstrijd', verklaard worden aan de hand van deze vier basisregels. Het gaat hier meer bepaald over de attitude op en naast het veld: *"... geen bier tijdens de voetbal, niet gaan roken, niet zat of stoned op het veld staan, op tijd komen, de trainingen uitdoen, niet tegen elkaars benen stampen ... da kan absoluut nie in een training ..."* (Trainer 2). Wanneer dit toch het geval was, werd dit 'buiten de lijnen' opgelost door het team van AHKD. Hierdoor kon de training ongestoord verder gezet worden.

Een gecoördineerde en integrale hulpverlening

Dit impliceert dat meerdere hulpverleners vanuit verschillende domeinen een maatplan opstellen op basis van de wensen van de hulpvrager. AHKD gaat hier enkel op in wanneer iemand daar expliciet om vraagt, want *"vanaf het moment dat ge met die gasten meerdere afspraken hebt rond continuïteit en verwachtingen, dan haken ze af ..."* (Bevoorrechte getuige 2). Echter, in de loop van het voetbalproject werd duidelijk dat deze houding ontoereikend was. Er konden immers maar tien mensen mee naar Australië: *"we zijn toen een stuk van onze methodiek moeten stappen, want normaal gezien sluiten we nooit iemand uit bij onze activiteiten ..."* (Bevoorrechte getuige 2). Niet de voetbaltechnische vaardigheden speelden hierbij een doorslaggevende rol, maar wel de inzet en de regelmatige aanwezigheid tijdens de trainingen.

Op basis van de individuele problematiek van de geselecteerden, stelde AHKD per speler een lijst met doelstellingen (verslaving, huisvesting, werk) samen. De reden hiervoor was in eerste instantie niet van activerende, maar wel van praktische aard: *"ge moet die gasten gewoon 32 uur in dat vliegtuig kunnen houden, met zo weinig mogelijk storing van rokers, gebruikers en verveling ... en daar is een stuk zelfcontrole voor nodig ..."* (Bevoorrechte getuige 2). Bovendien vormde het realiseren van deze doelstellingen een voorwaarde om daadwerkelijk naar Australië te kunnen vertrekken: *"ge hebt uw ticket vast op voorwaarde dat ge nog aan een aantal dingen werkt ... want doordat we een aantal gasten op reserve hadden, konden we op het laatste moment nog switchen ..."* (Bevoorrechte getuige 2).

2.5 Impact op de levenssituatie

In wat volgt bespreken we de impact van het voetbalproject op de levenssituatie van de deelnemers op intrinsiek en structureel vlak. We delen de onderzoekspopulatie op in twee groepen: de thuisblijvers en deelnemers aan de Homeless World Cup.

2.5.1 Interne veranderingen

Vier respondenten die deelnamen aan de HWC geven aan dat ze innerlijk gegroeid zijn. De helft van deze groep zegt beter te kunnen omgaan met hun agressie: "*t is echt raar, maar ik ben nu pas geconfronteerd geworden met mijn agressie ... ik ben er nu ook meer bewust van, ik voel da aan van: hola, nu moet 'k me inhouden ...*" (Nic, 35 jaar) - "*... in 't begin kon 'k echt kwaad worden als 'k gene pas kreeg, dan begon 'k te blaffen en te roepen en dan zeiden de trainers da'k mijn excuses moest aanbieden en 'k begreep toen nie waarom ... Maar nu probeer 'k me in te houden en rustig mijn eigen mening te zeggen ...*" (Sydney, 23 jaar). Een andere respondent geeft aan dat hij meer sociale contacten durft aan te gaan: "*Ik durfde vroeger nie veel ... maar in Australië zei iedereen goedendag en toen dacht 'k in mijn eigen: 'waarom probeer 'k da in België ook nie?' ...*" (Simon, 30 jaar). Bij een vierde respondent is er sprake van een verhoogde zelfredzaamheid: "*ik zoek nu veel vlugger hulp als 'k met m'n eigen in de knoop zit ... als 'k voel dat 'k nie zelf kan oplossen, zoek 'k hulp om te voorkomen da'k dieper ga vallen ...*" (Mario, 38 jaar). Bovendien geven al deze respondenten aan dat ze meer doorzettingsvermogen hebben gekregen: "*ik heb toch bewezen dat 'k iets kan afmaken ... 'k zal nie meer voor elke peanuts de moed laten zakken, zenne ...*" (Sydney, 23 jaar); "*... 't was in begin nie gemakkelijk, zenne, want ik kon toen nog nie veel, maar nu kan 'k da wel Ja, we hebben er ons uiteindelijk weken aan een stuk keihard voor ingezet en blijven oefenen en doen. ... En ja, uiteindelijk diene HWC in Australië, da gaf wel een mega goe gevoel ...*" (Mario, 38 jaar). De vijfde respondent uit deze groep schrijft zijn evolutie niet specifiek toe aan de HWC. Hij werd immers al intensief begeleid door verschillende hulpverleners. De deelname aan HWC was voor hem eerder "*de kers op de taart*": een afsluiting van een moeilijke periode en het begin van iets nieuws.

Voor de groep thuisblijvers die op het laatste moment te horen kregen dat ze omwille van hun strafrechterlijk verleden niet mee konden, is de impact van het project overwegend negatief: "*ge doet dan uw best om vier jaar nie meer in de gevangenis te geraken en dan nog werd 'k gestraft omwille van de fouten van vroeger ... da deed pijn, echt waar, da heeft mij heel, heel veel zeer gedaan*" (Geert, 43 jaar). Een respondent geeft bovendien aan dat hij minder vertrouwen heeft gekregen in de hulpverlening: "*Ze zullen mij niet meer zo gemakkelijk voor het lapke kunnen houden. ... ik voel m'n eigen met een koud hand in mijn gat gepakt, jong ...*" (Stefan, 38 jaar). Bovendien geven deze respondenten aan dat deze teleurstelling voorkomen had kunnen worden als ze ruim op voorhand op de hoogte waren dat de kans op deelname nihil was. "*Ik denk dat we niet genoeg beseft hebben dat die gasten hun strafblad zo zwaar was. ... We hebben tot de laatste moment altijd geloofd dat ze daar in Australië door de HWC soepeler in zouden zijn ... Maar we hebben nooit rekening gehouden met: wat als? ... da's misschien onze grootste fout geweest ...*". (Bevoorrechte getuige 1).

2.5.2 Structurele veranderingen

Drie respondenten die deelnamen aan de HWC zijn tijdens het project verhuisd naar een betere woonst. Twee respondenten stonden echter al geruime tijd op een wachtlijst voor een sociale woning. Hun verhuis is dus niet rechtstreeks te wijten aan hun traject in het voetbalproject. Één respondent kampte voor het voetbalproject met een alcoholverslaving. Hij heeft tijdens het traject gewerkt aan deze verslaving en kende een periode van herval. Op het moment van de bevraging stond hij reeds geruime tijd "droog". Een andere respondent stopte met roken en een enkeling ging tijdens het voetbalproject terug aan het werk. Maar ook hier is er niet echt sprake van een rechtstreekse invloed van het project: "*k was daar al nen hele tijd mee bezig, onafhankelijk van de HWC ...*" (Evert, 51 jaar). Bovendien geven al deze respondenten aan dat hun persoonlijk netwerk is verruimd. Één respondent vond aansluiting bij een particuliere voetbalclub.

In het begin van de selectie evolueerden de groep thuisblijvers in stijgende lijn. Allen werkten aan hun verslaving: ze bouwden hun medicatie- en methadongebruik af, maar twee respondenten kende verschillende perioden van herval toen ze op het laatste moment te horen kregen dat ze niet mee mochten. Hetzelfde geldt voor de respondent die tijdens het project werk vond: "*ik heb er de kracht nie meer voor (om te gaan werken), ... 'k eet nie goe nie meer, 'k doe niks anders dan slapen ...*" (Geert, 43 jaar).

Er is een duidelijk verschil te merken in evolutie tussen de deelnemers en de thuisblijvers. Deze laatste groep geeft immers aan dat ze dieper gezakt zijn dan voor hun deelname aan het voetbalproject. Dit heeft voor een groot deel te maken doordat ze pas enkele dagen voor vertrek te horen kregen dat hun visum niet werd goedgekeurd. Toch dient de positieve evolutie van de deelnemers genuanceerd te worden. De meerderheid van de deelnemers waren immers voor de start van het voetbalproject in begeleiding bij andere hulpverleningsorganisaties om hun zaken op orde te stellen.

Samenvattend besluit

In dit deel worden de bevindingen uit het eigen empirisch onderzoek gekoppeld aan de belangrijkste resultaten uit de literatuurstudie. Bij deze toetsing komen ook enkele discussiepunten en aanbevelingen inzake het bewegingsagogisch handelen met thuislozen aan bod.

Het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers' (AHKD) is ontstaan vanuit een disciplinerende en moraliserende beweging, namelijk het verminderen van overlast veroorzaakt door rondhangende druggebruikers. Door actief aanwezig te zijn in de leefwereld van de doelgroep, kwam AHKD tot de conclusie dat een arbeidsgerichte activering bij deze groep niet mogelijk is. Een oplossing werd gezocht in een **welzijnsgerichte activering**, namelijk het aanbieden van vrijetijdsactiviteiten. Het voetbalproject en de deelname aan The Homeless World Cup is hiervan een concreet voorbeeld. Wanneer we naar de ideologische wortels kijken die aan de basis liggen van het activeringsproject, komen we tot de vaststelling dat het project **zowel disciplinerende, moraliserende als emanciperende elementen** bevat. Het gaat hier dus zowel om het bestrijden van overlast, het overbruggen van de kloof tussen de druggebruikers en de buurtbewoners als het beogen van een persoonlijke ontplooiing van de doelgroep. Sociaal-culturele en maatschappelijke participatie vormen hierbij het centrale uitgangspunt.

Uit het sociaal-psychologisch profiel van de onderzoekspopulatie komt duidelijk het multicausale aspect van de problematiek naar voren. De bevroagden kampen met problemen op relationeel (een zwak sociaal netwerk, relatiebreuken, alleenstaand zijn), persoonlijk (gezondheid, traumatische jeugd, verblijf in instellingen, contacten met justitie en verslavingsproblematiek), structureel (werkloosheid, geen diploma, beperkt inkomen) en institutioneel vlak (verstrikt in bureaucratische en administratieve netten). Bij een overgrote meerderheid is er bovendien sprake van een cumulatie van deze problemen. Hoewel de ene factor duidelijk meer en uitvoeriger ter sprake komt dan de andere, vinden we toch (bijna) al deze factoren terug in de literatuurstudie. **De onderzoekspopulatie vertoont dus duidelijke overeenkomsten met de definitie van thuisloosheid** zoals deze in de literatuurstudie werd omschreven als *"een toestand waarin een persoon zonder permanente woonst, werk en/of bestaansmiddelen verkeert, en waarin sprake is van een combinatie van persoonlijke, relationele en maatschappelijke kwetsbaarheid, zodat er geen bindingen van betekenis meer bestaan op deze drie domeinen ..."* (Van Menxel et al., 2003: 17-18).

In de literatuur rond thuisloosheid wordt het belang van een 'krachtgerichte hulpverleningsrelatie' benadrukt om het vicieuze en multicomplexe proces van thuisloosheid te doorbreken. Op basis van empirisch onderzoek ontwikkelen Van Regenmortel et al. (2006) hieromtrent vijf 'pijlers van empowerment' die ook kunnen gebruikt worden als indicatoren voor evaluatie en reflectie van een project. Daarenboven wordt in de sociologische literatuur herhaaldelijk gewezen op het belang van 'sociaal kapitaal' bij de maatschappelijke (her)integratie van individuen en groepen. Sportdeelname kan in dit kader gezien worden als een vorm van burgerschapsparticipatie. Het versterkt immers de sociale binding tussen mensen en verbreedt het persoonlijke sociale netwerk. Bovendien wordt sport binnen de agogiek gebruikt om zelfredzaamheid te bevorderen,

de eigen grenzen te leren kennen en het oefenen van sociale vaardigheden. Kortom, sport heeft niet alleen een doel in zichzelf (bewegen, competitie, plezier), maar draagt ook bij tot buiten zichzelf gelegen waarden (engagement, zelfvertrouwen en integratie). Toch zijn er tot op heden zo goed als geen duidelijke empirische bewijzen voor een dergelijke meerwaarde van sportbeoefening op zich. Doty (2006) wijst op het feit dat sporten in se niet karaktervormend is, maar dat het karakter wel beïnvloed kan worden door sport. In de context van activering is dus de wijze waarop een project georganiseerd en begeleid wordt, een belangrijke (succes)factor.

Op basis van het theoretisch kader formuleren we een antwoord op onze eerste onderzoeksvraag: *"Wat is de methodologische en didactische omkadering van het bewegingsagogisch handelen binnen het 'Activeringsproject Harde Kern Druggebruikers'?"*. De 'pijlers van empowerment' vormen hierin het uitgangspunt.

Pijler 1: Het creëren van een keuzeperspectief en actorschap bij de thuisloze

Thuislozen zien vaak geen andere mogelijkheden om hun situatie te veranderen. Daarom moeten ze in de eerste plaats als persoon positief gestimuleerd worden. In de interviews wordt herhaaldelijk verwezen naar het belangrijk gegeven dat de activiteiten aansluiten bij de interesses en motieven van de doelgroep en dat deelname vrijwillig is. Opvallend hierbij is dat een overgrote meerderheid van de bevroegden in het verleden op regelmatige basis heeft gesport. Bovendien is het voetbalproject ook ontstaan op vraag van de doelgroep.

Pijler 2: Aandacht voor de beleving van thuisloosheid

De hulpverlening en ook de samenleving treden vooral disciplinerend en moraliserend op tegenover het waarneembare probleemgedrag van de thuislozen en staan te weinig stil bij de interne beleving van thuisloosheid. Het gebruik van de presentiemethodiek kan hiertoe bijdragen. In tegenstelling tot het straathoekwerk hanteert AHKD deze methodiek om een beeld te krijgen van wat er binnen de doelgroep leeft. Ze hebben echter geen hulpverlenersfinaliteit en zijn dus niet bezig om de doelgroep individueel toe te leiden naar andere hulpverleningsorganisaties. Doordat AHKD op deze manier actief in de leefwereld van de doelgroep aanwezig is, komen ze vaak tot gesprekken waar andere hulpverleners veel langer over moeten doen. Dit betekent dat ook de sportbegeleiders buiten de sportcontext aanwezig dienen te zijn in de leefwereld van de thuisloze, bijvoorbeeld door regelmatig op plaatsen te komen waar de doelgroep vaak vertoeft en/of door samen activiteiten te ondernemen buiten de sportcontext. Uit ons onderzoek blijkt dat dit vooral noodzakelijk is bij sportbegeleiders die geen ervaring hebben met de doelgroep.

Pijler 3: Het voorkomen van desaffiliatie bij thuislozen

De sociale contacten van de doelgroep beperken zich vaak tot het thuislozenmilieu, waardoor ze vastgeroest geraken in hun thuislozenrol. Ook onze respondenten geven aan dat het plein hen in een vicieuze cirkel houdt. We verwezen in het literatuuronderzoek naar de netwerktheorie van 'The Strength of Weak Ties' van Granovetter (1983) als essentieel onderdeel bij het activeren van thuislozen. Het uitgangspunt hierbij is dat contacten met personen buiten het eigen sociaal netwerk ('Weak Links') bijdragen tot de sociale integratie van individuen. AHKD doet dit in

hoofdzak door activiteiten te organiseren buiten de leefwereld van de doelgroep. Bovendien geven de respondenten aan dat ze door het voetbalproject elkaar op een andere manier hebben leren kennen en dat daardoor hun horizon is verruimd.

Pijler 4: Het stimuleren van een positieve beeldvorming over thuislozen

Thuislozen worden vaak door de samenleving schuldig geacht aan hun situatie en worden daardoor meestal als minderwaardig behandeld. Daarom stimuleert AHKD de doelgroep om actief te participeren aan het buurtleven. Zo verkocht AHKD samen met de doelgroep hamburgers op het jaarlijks wijkfeest om de kas voor de reis naar Australië te spijzen. Voorts zijn alle respondenten van mening dat The Homeless World Cup bijdraagt tot een positieve beeldvorming. Ook het feit dat het voetbaltraject gefilmd werd door een televisieploeg van de openbare zender wordt door de bevrageden als waardevol geacht.

Pijler 5: Zorg op maat

Deze pijler impliceert een hulpverlening op maat van de hulpvrager, afgestemd op zijn specifieke kenmerken en behoeften. Uit onze interviews blijkt dat wederzijds respect een belangrijk basiselement is voor een positieve basishouding. Ook in de trainingsstijl is deze houding terug te vinden door te focussen op het coöperatieve aspect van sport en niet op het leveren van prestaties. Het gebruik van humor, speelse bewegingsoefeningen en een minimum aan regels worden hierbij positief bevonden. AHKD werkt met vier regels: respect voor jezelf, respect voor anderen, respect voor het materiaal en respect voor de omgeving. Deze regels worden ook stelselmatig toegepast in het voetbalproject om een morele atmosfeer te waarborgen. Aan de hand van deze basisregels kan immers het belang van fair play, sportiviteit en respect verklaard worden. Daarenboven is het belangrijk dat de (sport)begeleiders vooral geen disciplinerende of moraliserende houding aannemen. Werken 'vandonderuit', het behouden van de eigen persoonlijkheid en het inspelen op hetgeen er zich op het moment voordoet worden door de bevoorrechte getuigen meermaals aangehaald. Tevens is het belangrijk om groepsprocessen zo spontaan mogelijk te laten verlopen. AHKD grijpt dan ook enkel in wanneer de doelgroep er zelf niet uitgeraakt.

Zorg op maat impliceert ook dat er een maatplan wordt opgesteld op maat van de wensen en noden van de hulpvrager. AHKD gaat hier enkel op in wanneer iemand daar expliciet om vraagt. Echter, in de loop van het voetbalproject werd duidelijk dat deze basishouding ontoereikend was. Er moest op een gegeven moment een definitieve ploeg voor Australië samengesteld worden. Niet de voetbaltechnische vaardigheden speelden hierbij een doorslaggevende rol, maar wel de inzet en de regelmatige aanwezigheid tijdens de trainingen. Op basis van de individuele problematiek van de geselecteerden werd er per speler een lijst met doelstellingen opgesteld. De reden hiervoor was in eerste instantie niet van activerende, maar wel van praktische aard. Het werken aan deze doelstellingen vormde immers een voorwaarde om daadwerkelijk naar Australië te vertrekken. Doordat de motivatie om te kunnen deelnemen aan The Homeless World Cup zo groot was, hebben bijna alle geselecteerden gewerkt aan hun opgelegde doelstellingen. Eén geselecteerde vertoonde hierin geen enkele motivatie en werd dan ook 'gediskwalificeerd'. Echter, net voor het vertrek naar Australië kregen vier geselecteerden slecht nieuws te horen. Ze kregen omwille van hun

strafrechtelijk verleden geen visum voor Australië. De ironie van het verhaal is dat dit de mensen betrof die het hardst aan hun doelstellingen gewerkt hadden en die ook een duidelijke evolutie hadden doorgemaakt.

Bovenstaande bevindingen leiden tot het antwoord op de tweede onderzoeksvraag: *"Wat is de impact van the Homeless World Cup op de levenssituatie van de deelnemers?"*.

Hierin is er een **duidelijk verschil** te merken tussen de geselecteerde deelnemers en de thuisblijvers. De respondenten uit de eerste groep geven aan dat ze zowel op innerlijk vlak (omgaan met agressie; het leggen van sociale contacten; zelfredzaamheid en doorzettingsvermogen) als op structureel vlak (huisvesting, verslaving en werk) positief geëvolueerd zijn. De thuisblijvers daarentegen geven aan dat ze nog 'dieper gezakt' zijn dan voor hun deelname aan het voetbalproject. Het verliezen van hun uiteindelijke doel, The Homeless World Cup, ligt hier aan de basis.

Toch dient de positieve evolutie van de deelnemers **genueanceerd** te worden. Velen waren immers al voor de start van het voetbalproject in begeleiding bij andere hulpverleningsorganisaties om hun zaken op orde te stellen. Bovendien hebben we de impact van het voetbalproject niet gemeten aan de hand van geoperationaliseerde indicatoren omdat we omwille van het tijdsgebrek geen voormeting konden uitvoeren. De onderzoeksvraag werd ons immers een jaar na de start van het voetbalproject gesteld.

Enkele aandachtspunten

Tot slot formuleren we op basis van het literatuuronderzoek en ons eigen empirisch onderzoek enkele aandachtspunten omtrent 'sport als vorm van sociale activering van thuislozen':

- De (sport)begeleiders dienen oog te hebben voor een **relationele gelijkheid** in de relatie met de doelgroep. Dit betekent een positieve bekrachtiging van de identiteit, het inzetten van de capaciteiten en vaardigheden waarover de leden van de doelgroep reeds beschikken en het respecteren van hun leefwereld.
- Bovendien is het belangrijk om de focus te leggen op **coöperatieve aspect van sport** en niet op het leveren van prestaties. Het gebruik van humor, speelse accenten en een minimum aan regels kunnen hiertoe bijdragen.
- Men dient ook rekening te houden met het feit dat de doelgroep graag snel resultaat ziet. Het werken met **kleine haalbare doelen** bevordert dan ook de kans op succes. Het is belangrijk om de doelgroep hierin regelmatig te ondersteunen. Dit kan door een informele babbel, een compliment en het creëren van een gezellige sfeer.

- De **kwaliteit en de continuïteit van de begeleiding** is van groot belang voor de slaagkansen van het project. Het inschakelen van mensen met een (professionele) sportachtergrond en die ervaring hebben met de doelgroep is hierbij aangewezen. Ook de samenwerking met partners uit het werkveld zoals welzijnsorganisaties, medische deskundigen en lokale sportorganisaties zijn hierbij essentieel.
- Voorts dient er een relativerende opmerking geplaatst te worden bij de impact van sport op de levenssituatie van de deelnemers. De sportactiviteit vormt immers maar een klein onderdeel in heel het hulpverleningsnetwerk waarmee de doelgroep wordt omringt. Desalniettemin kan sport wel een **trigger** vormen in het herankeringsproces van thuislozen. Sport biedt immers structuur en kan bijdragen tot een realistische kijk op de eigen capaciteiten, grenzen en frustraties. In dit perspectief kan sportparticipatie een belangrijke springplank zijn naar gerichtere vormen van hulpverlening, zoals verslavingszorg, woon- en arbeidstrajectbegeleiding.
- Bovendien dient de activerende organisatie er zich van bewust te zijn dat deelname aan een (internationale) **sportcompetitie ook mensen kan uitsluiten**. Niet zozeer de sporttechnische kwaliteiten, maar een strafrechtelijk verleden, het ontbreken van de gewenste attitudes en een zwakke gezondheid kunnen hiertoe aanleiding vormen. Het ervaren van deze uitsluiting kan de negatieve spiraal waarin de leden van de doelgroep zitten bestendigen. De organisatie dient deze 'uitgesloten' extra te ondersteunen door hen voldoende nazorg te verschaffen. Een 'zoveelste tegenslag' kan immers zorgen voor een cumulatie van problemen op andere levensdomeinen.

Bibliografie

Baarda D.B., de Goede M.P.M. & Teunissen, J. (2006). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Baart, A. (2004). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma

Brockett, R. G. & Hiemstra, R. (1991) *A conceptual framework for understanding self-direction in adult learning*. Geraadpleegd op 27 Juni, 2009, op http://www.infed.org/archives/e-texts/hiemstra_self_direction.htm

CAW Archipel (2006). *Thuisloos ... geraakt?* Geraadpleegd op 8 juni, 2009, op <http://www.archipel.be/VPoverthuisloosheid>

Cockx, F. (2008). *Ons gedacht! Maatschappelijke activering en sociaal-cultureel volwassenwerk*. Brussel: SoCius

De Coninck, M. (2006). *Het boekje*. Geraadpleegd op 29 juli 2009, op www.monicodeconinck.be

Decorte, T., De Ruyver, B., Ponsaers, P., Bodein, M. Lacroix, AC., Lauwers, S. & Tuteleers, P. (2004). *Drugs en overlast. Studie van het fenomeen, de beheersing en de effecten van druggeleerde overlast en dit vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press

De Knop, P. & Hoyng, J. (1998). *De functies en betekenissen van sport*. Tilburg: Tilburg University Press

De Knop, P. & Elling, A. (2000). *Gelijkheid van kansen en sport*. Brussel: Koning Bouwdewijnstichting.

De Knop, P. & Theeboom, M. (2001). Sociale Bewegingsagogiek: een kijk op de theorie en de praktijk. In Elias, W. & Vanwing, T. (Eds.) *Vizier op agogiek* (pp. 88-112). Leuven-Apeldoorn: Garant

Donckers, R., Martens, L., Tuteleers, P. & Wellens, M. (2007); *Eindrapport 2004-2007. terug- en vooruitblik* (Berichten). Antwerpen: Activering-Freeclinic.

Doorn van, L. (2005). *Leven op straat: ontstaan, continuering en beëindiging van dakloosheid*. Bussum: uitgeverij Coutinho

- Doty, J. (2006). Sports Build Character?!. *Journal of College & character*, vol. VII, 3, 1-9
- Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2006). *Bind-Kracht in Armoede: Leefwereld en hulpverlening*. Leuven: Lannoo campus.
- Elchardus, M. & Glorieux, I. (1995). *Niet aan de arbeid voorbij: de werkloosheidservaring als reflectie over arbeid, solidariteit en sociale cohesie*. Brussel: VUBPRESS
- Elling, A. (2006). Sport is geen panacee voor alle kwalen. In Wieldraaijer, E. Van de Brink, C. & Stevens, T. (Ed.), *Hinderlijk buitenspel: sport als motor van integratie*. (pp 102-111). Deventer: ...daM uitgeverij.
- Europese Commissie. (2000). *Strategie van Lissabon*. Geraadpleegd op 28 april, 2009, op http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_nl.htm
- FEANTSA, (Spring 2009). Interview with Hallvard Braein: Norwegian film director on making 'Gatas Gynt, a film with homeless actors. *The magazine of FEANTSA*, 6-7.
- Granovetter, M. (1983). The strenght of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*, 1, 201-233.
- Hermans, K., De Coster, I. & Van Audenhove, C. (2007). *Bed, Bad, Brood: laagdrempelige opvang van thuislozen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant
- Heyndrickx, P., Barbier, I. Driesen, H., Van Ongevalle, M. & Vansevenant, K. (2005). *Meervoudig gekwetsten: contextuele hulpverlening aan maatschappelijk kwetsbaren*. Leuven: Lannoo campus.
- Homeless World Cup (2009.), *A ball can change the world*. Geraadpleegd op 5 juli, 2009, op <http://www.homelessworldcup.org/content/about-us>.
- Homeless World Cup (2007). *Homeless World Cup Copenhagen 2007: Impact report*. Z.p.: Auteur.
- Homeless World Cup (2006). *73% of players change their lives for the better. Cape Town 2006, Impact Report*. Z.p.: Auteur.
- Homeless World Cup (2005). *77% pf players change forever. Edinburgh 2005, Impact report*. Z.p.: Auteur.
- De Rynck, P. (2008). *Armoede en sociale uitsluiting in België. Een gids voor schenkers*. Koning Brussel: Koning Boudewijnstichting

Leeuwen-den Dekker, P. & Bergen van, A. (2006). *Een stap op de ladder. Activeringstraject voor daklozen*. Den Haag: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.

Leeuwen-den Dekker, P. & Bergen van, A. (2006). *Leven van uur tot uur. Daklozen als doelgroep van activeringstrajecten*. Den Haag: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn.

Munoz M., Vazquez C., Panadero S. & Vazquez, J.J. (n.d.) *Homeless in Spain: definition, methodology, research*.

Matthijssen, C. (2004). *Betekeningen van activering: een casestudy in buurt-en nabijheidsdiensten*. Niet gepubliceerd doctoraatsproject. Leuven: K.U. Leuven, faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Centrum voor Comparatieve, Interculturele en Ontwikkelingspedagogiek & Centrum voor Sociale Beroepsagogiek.

Notten, A.L.T. (2007). *Agologie in hoofdzaken: teksten ter ondersteuning van de colleges Agologie in het eerste semester van 2007-2008*. (Berichten). Brussel: Auteur.

Nuy, M. & Brinkman, F. (eds.).(2004). *Wanorde in een mensenleven: een bezinning op thuisloosheid*. Amsterdam: Uitgeverij SWP

Pennen van der, T. & Hoff, S. (2003). *Sociale activering. Een brug tussen uitkering en betaalde arbeid. Werkdocument 90*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Rutherford, L.(Spring 2009). Emerging art form takes its voice from the street. *The magazine of FEANTSA*, 17.

Scheerder, J. & Vanreusel, B. (2002). Sport in Beweging: de bewegingscultuur in een veranderende samenleving. In De Knop, P., Vanreusel, P. & Theeboom, M. (Ed.), *Sportsociologie: het spel en de spelers* (pp. 32-56). Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Scheerder, J., Pauwels, G. & Vanreusel, B. (2004). Sport en inburgering. Een empirische analyse van de relatie tussen sportbeoefening en sociaal kapitaal. *Tijdschrift voor sociologie*, 25 (nr.4), 417-450.

Sherry, E. (2006). *Street Socceros - Social Outcomes of Sport Participation*. Niet gepubliceerd rapport, Deakin University, Australië.

Smith, M. K. (2001, 2007) *Robert Putnam*. Geraadpleegd op 2 juli, 2009, op www.infed.org/thinkers/putnam.html.

Sportzorg (n.d.), Fair Play. Geraadpleegd op 5 juli, 2009, op <http://www.sportzorg.nl/bibliotheek/fair-play.html>.

SportPlus (n.d.), SportPlus. Geraadpleegd op 20 juli, 2009, op www.sport-met-een-plus.nl.

Steenbergen, J. & Vloet, L. (2007). *Fair Play... over de regels en de geest: van begripsverheldering tot beleid*. Deventer: ... daM uitgeverij.

Steenssens, K., Demeyer, B. & Van Regenmortel, T. (2009). *conceptnota empowerment en activering in armoedesituaties*. Leuven: Hoger instituut voor de arbeid, KUL

Stokking, K., Erkens, G., Versloot, B. & van Wessum, L. (Eds.).(2004). *Van onderwijs naar leren. Tussen het aanbieden van kennis en het faciliteren van leerprocessen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Tuteleers, P. (2007). *Sociale Activering. Exploratieve studie naar de achtergronden van het concept*. Gent: Academia Press.

Vandenbroucke, F. (2004). *Beleidsnota 2004-2009: Werk*. Brussel: Auteur.

Van Menxel, G., Lescauwaet, D. & Parys, I. (2003). *Verbinding verbroken: Thuisloosheid en Algemeen Welzijnswerk in Vlaanderen*. Berchem: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk vzw

Van Regenmortel, T., Demeyer, B., Vandenbempt, K. & Van Damme, B. (2006). *Zonder (t)huis. Sociale bibliografieën van thuislozen getoetst aan de institutionele en maatschappelijke realiteit*. Leuven: Lannoo Campus

Van Regenmortel. (1996). *Maatzorg: een methodiek voor het begeleiden van kansarmen*. Leuven/Amersfoort: Acco.

Van den Herrewegen, E. (2008). De stad als belevenis! Bedenkingen bij onderzoek naar overlast en stedelijkheid. In Cools, M., De Ruyver B., De Wree, E., Hebberecht, P., Pauwels, L., Ponsaers, P., Van den Herrewegen, E. Vander Beken, T., Van Malderen, S., Vermeulen, G. (Ed.), *Overlast en de maatschappelijke aanpak ervan* (pp. 171-190). Gent: Wolters Kluwer Business.

Van de Ven, I. (1996). Thuisloosheid of dakloosheid? Is er wat aan de hand?. *Tijdschrift voor sociologie*, 7, 335-364.

Vettenburg, N., Burssens, P. Goris, B. Melis, J. Van Gils, J. Verdonck, D. & Walgrave, L. (2003). *Preventie gespiegeld: visie en instrumenten voor wenselijke preventie*. Leuven: Lannoo campus.

Weil, S.W., Wildemeersch, D. & Jansen, T. (2005). *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe: Learning for Inclusion?*. Aldershot: Ashgate.

